

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 107 / ניסן - אייר תשע"ג

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורך
meir.macon9@gmail.com

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.ג. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08-9214829
פקס: 08-9207911
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

תוכן הספר

5	דבר העורך
הא לחמא עניא
8	מידע הלכתי לקראת חג הפסח - עדכון על תוספים בדגים
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
10	חובת הפרשת תרו"מ בתבלינים השונים
מרו"ן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א
הראשון לציון ונשיא מועצת חכמי התורה
13	הלכות מכירת חמץ
מור"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון והרב הראשי לישראל
15	מכתב תגובה בדין חובת שריפת החלה
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
18	מכתב תגובה לתגובה בעניין הנ"ל
הרה"ג רבי יואל פרידמן שליט"א
חבר מכון התורה והארץ
20	סוגיא דמחיצת הכרם
הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
מרבני המכון
27	דיני בקבוקים ומארזים לעניין חילול מעשרות
הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א
מרבני המכון
33	מדור תגובות
בעניין עץ הנותן פרי תוך שנתו לעניין ערלה – הרב אביחי נחום
תשובה על הנ"ל – הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
45	מדור בשבילי הכשרות - תרו"מ במפעל למיצי פירות
מאת עורך הגיליון

ברכת פסח כשר ושמח

נשגב קמיה מרנן ורבנן רבני ישראל שליט"א ובני משפחותיהם
ובראשם לנשיא המכון

מו"ר ועט"ר מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א
הראשון לציון ונשיא מועצת חכמי התורה

ולמורה דרכו של המכון
מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון ונשיא ביה"ד הגדול

יהי"ר ונזכה שימשיכו להנהיגנו ולהנחותינו בכל פעולותינו ובחזיון
ועידוד לימוד וקיום מצוות ארץ ישראל, עד ביאת גואל צדק ועד בכלל

ולכם ידידי ותומכי המכון די בכל אתר ואתר
מנויי החוברת "תנובות שדה", מנויי "בית המעשר"
לצוות הרבנים, החוקרים, המפקחים ועובדי המכון בכל מקום בארץ
ובחו"ל

מאחלים ומברכים אנו אתכם מקרב לב
שנזכה לגאולה השלמה עם ביאת משיח צדקנו במהרה
ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים

הרב שניאור ז. רווח שליט"א – יו"ר המכון
מערכת "תנובות שדה", וצוות הנהלת המכון

בסייעתא דשמיא

הא לחמא עניא

"מצה זו שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם של אבותנו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. שנאמר (שמות פרק יב, לט) "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם".

ויש להבין מה המשמעות של העובדה שלא הספיק בצקם להחמיץ. מה המשמעות של זה בשבילנו, עד כדי כך שאנו מצווין לאכול מצה זכר לזה בלילה הראשון ונאסר עלינו לאכול חמץ שבעה ימים. ולא עוד, אלא שעד כדי כך אנו מצווין להתרחק מהחמץ, שלא יראה ולא ימצא חמץ בכל גבולנו. וכל זאת, משום שבזמן שנגאלו, לא הספיק בצקם להחמיץ. דבר זה אומר "דרשני"!

אכן, לאחר התבוננות במהותה של המצה, בעצם, בכל לחם, יש שני אלמנטים. יש את הקמח והמים שיוצרים עיסה שאם אופים אותה ניתן לאכול ולהזין בכך את הגוף ולהשביע את הרעבון. ויש את האלמנט של התפיחה, שמטרתה לעשות את הלחם לאורירי, כדי שיהיה יותר הנאה באכילתו. נמצא שההחמצה של הלחם באה לשם ההנאה.

ולפי זה, (הדברים מעובדים ע"פ הגרש"ז מקלם, ועי' גם בהגדת ר' צדוק הכהן מלובלין) עניינה של המצה, הינה אכילה לשם שביעה בלבד בלי האלמנט של ההנאה!

ולפיכך המצה נקראת לחם עוני, מפני שההבדל בין עשיר לעני, שהעני טרוד למצוא מזונותיו וצרכיו האלמנטריים, ואילו העשיר טרוד בעיקר למצוא ההנאות.

כשעם ישראל יוצא ממצרים, הוא לא סתם יוצא כדי לא להיות עבד אלא להיות משוחרר. הוא יוצא למען היות ממלכת כהנים וגוי קדוש.

ולפי זה, הנה במה שראינו שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שבא הקב"ה וגאלם, הרי אם נתבונן, נראה כאן דבר עמוק מאד. שהרי בעצם, עם ישראל נמצא בגלות מצרים 210 שנה. סוף סוף מגיע זמן גאולתו, הם אופים לחם, הבצק מוכן, ולא נותר אלא לחכות רק מספר דקות עד אשר יתפח ויהיה טעים למאכל. אולם הקב"ה לא מחכה ומוציא אותם ממצרים בטרם יטפח הבצק. מה המסר שעולה מזה, שמכיון שאתם יוצאים בשביל להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, ולמען קבל את התורה ולהיות עובדי ה', הרי שהתפיחה שתכליתה לשם הנאה באכילת הלחם, איננה מהוה סיבה לעיכוב! ואפילו לא של רגעים ספורים.

כלומר, שזה בעצם מה שמייחד את עם ישראל, שתכליתו בעוה"ז היא תכלית רוחנית, לעסוק בתורה ובמצוות, ולא בשביל הנאות העוה"ז. ואם כך, הרי שמאחר שהלחם מוכן

וניתן להיזון ממנו ולשבוע ממנו, הרי שאין להתעכב רק בשביל התפיחה שבאה לתכלית ההנאה בלבד, משום שהנאה איננה מהוה סיבה וחשיבות לעם ישראל.

ונמצא, שהעניין הזה שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שבא הקב"ה וגאלם, זה המאפיין של עם ישראל, זהו המייחד את עם ישראל מכל הגוים, זוהי תמצית התכלית של יציאת מצרים.

כעת, הבה ונתבונן. היכן המעוז של כל אחד בעוה"ז, היכן יש לאדם את האחיזה הכי חזקה בעוה"ז. בביתו. לא רק משמש כאמצעי שיהיה לו מקום לישון ולאכול, אלא זהו המבצר של האדם, ומקום פרטיותו.

אולם בליל הסדר, אנו חוזרים לנקודת ההתחלה של יציאת מצרים, שבה יצאנו מהיות עבדים להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, שהנאות העוה"ז אינם מהווים אצלו מטרה ותכלית וכפי שדבר זה בא לידי ביטוי בבציקם שלא הספיק להחמיץ. ובאווירה זו, אנו מפקירים את ביתנו לכל מאן דבעי, ומתייחסים לביתנו כמקום של צורך בלבד, לצורך לינה ואכילה, ולא כאיזה מבצר ואחיזה פרטית שיש לנו פה בעוה"ז, ולכן אנו באים ואומרים: הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא במצרים, הרי הלילה אנחנו אוכלית את הלחם עוני שמבטא את זה שאין לנו תכלית וחשיבות בעסקי העוה"ז, ואם כך הרי שכל דכפין ייתי ויאכל, כל דצריך ייתי ויפסח וכו'.

ומן הון להון:

הנה בהגדה של פסח, חכם מה הוא אומר וכו'. מה זה מה הוא "אומר"? לכאורה היה צ"ל מה הוא "שואל"! ובאמת הלא מיד לאחר מיכן הוא באמת שואל – מה העדות והחוקים וכו'. וגם התשובה שעונים לו קצת מוזרה, ואף אתה אמור לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. מדוע דוקא הלכה זו מכל העדות והחוקים, ומהו לשון "ואף".

ועוד קשה, שבתחילת ההגדה וסיפור יציאת מצרים מבואר שהשאלות שנשאלות הן מה נשתנה הלילה הזה וכו'. ואילו בשאלת החכם רואים ששואל שאלה אחרת ולא את שאלת מה נשתנה?

ובעיקר שאלות מה נשתנה, מדוע נשאלות בנוסח של מה נשתנה ולא סתם, מה הטעם שאוכלים מצה? מה הטעם שאוכלים מרור? מה הטעם שמטבילים ירקות? מה הטעם שמסובין?

ועוד תמוה, מה נשתנה באמת מצוות הפסח שבאים ודנים בטעמם יותר משאר מצוות. ובאמת הלא כבר נחלקו רבותנו הראשונים אי אמרינן טעם למצוה או לא אמרינן טעם למצוות.

אכן, כבר נתבאר, שהמסר של יציאת מצרים הינו, שלעם ישראל יש ייעוד רוחני, להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. דבר זה בא לידי ביטוי בשינוי שנעשה בליל הסדר, אם כל השנה גיילים לאכול חמץ ומצה, הלילה הזה רק מצה וכו'... בא הבן החכם "ואומר" מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות – מדוע יש שינויים בלילה הזה משאר לילות, הרי מה שהיה טוב אתמול טוב גם היום ומדוע לשנות – ומכח זה הוא מסיק ואומר, בהכרח, שיש דברים שהם

מעבר לעסקי אכילה ושתייה, שאם כל העולם כולו מתחיל ונגמר בעסקי העוה"ז הרי שמה שהיה טוב אתמול, טוב גם היום. אלא בהכרח שיש סיבה ומסובב רוחניים בעולם, ועל פיהם הדברים משתנים הלילה משאר לילות. ואם כך – אזי בא החכם ומתעניין, מה הם העדות והחוקים וכו'. ולאור התעניינותו של החכם, הרי שאביו מצווה ללמדו את החוקים והמשפטים, אלא שבנוסף "ואף" את האמור לו, – אחרי שלימדת אותו את חוקות התורה, הוסף ואמור לו, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן! – כלומר, לא מספיק שאתה לומד ומקיים את חוקות התורה, אלא היזהר והישמר, שלא לאבד את הטעם שיש לך בתורה ועבודת ה' ע"י שקיעה בעסקי אכילה ושתייה ושאר הבלי העולם הזה!

* * *

בימים אלו, קמו והתעוררו כל אלו הדואגים כביכול ל"לחמא עניא" של עמלי התורה, כאשר אלו שעומדים בראש המחנה הינם ושלא במקרה אותם אלו שעיקר עיסוקם בחיים היה בעיקר ב"עסקי אויר" של הנאו העולם הזה. שהרי זוהי בדיוק התהום הפעורה בין אלו שרואים בעסקי העולם הזה אמצעי בלבד ולכן מסתפקים בעיקר ב'קמח והמים' ולא משקיעים יותר מידי ב'אוויר', לבין אלו שמשקיעים את כל כולם בטיפוח ובניפוח ה'אוויר' של ההנאות הריקניות.

עם אלו אין לנו כלל שיג ושיח. חבל על המאמץ. זהו שיח חרשים.

הצער הגדול הינו על אותם אלו שהינם בהגדרתם אנשים שומרי תורה ומצוות, שהנה לפתע גם המה קמו וגם ניצבו וחברו חבר לאותם אלו המייצגים את החילוניות ואת המלחמה בכל הקדוש והיקר.

מציאות זו צריכה לגרום לנו חיזוק בעניין הציווי שאנו מצווים את הבן החכם, "ואף אתה אמור לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן"! וכפי שנתבאר שהעניין הוא שעל אף שאתה לומד ומקיים את התורה, עליך לדאוג לכך שלא לבוא במגע עם כל מיני גורמים בעולם שיש ביכולתם להשכיח ממך את 'טעם' התורה ואת הלחלוחית היהודית. וזהו הציווי שמצווה כל יהודי הירא לדבר ה', להיות 'חרד' מפני קשר הדוק מידי עם העולם החילוני והבליו. משום שלא די בכך שאנו יהודים שומרי מצוות, אלא עלינו להישמר מקשר ושייכות עם העולם החילוני ובודאי שלא להרגיש 'בנוח' בחבירה לעולם החילוני הנהנתני והכפרני.

דוקא בימים אלו עלינו להתחזק היטב בצפייה לישועת ה' שתבוא ע"י משיח צדקנו בב"א, ולא להיגרר אחר אלילי שוא ומשיחי שקר שאין רוח חכמים נוחה מהם, הדוגלים ברעיונות של "אתחלתות דגאולה" אשר הוכיח סופם על תחילתם, שאין בהם שייכות לשום צד שבקדושה. ויה"ר שהקב"ה יערה על כל עמו ישראל רוח טהרה ממרום ונזכה במהרה לגאולה השלמה ולבניין ביהמ"ק ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים בירושלים הבנויה, אמן.

בברכה

העורך

לקראת פסח תשע"ג

עדכון על תוספים בדגים

כפי שהבאנו כבר כמה פעמים במדור זה, בדגים הקפואים המשווקים כפילה לעיתים מצויים תוספים. להבדיל מהדגים השלמים שבהם אין מצוי כלל תוספים להוציא מהדגים המתובלים שהחששות קיימות גם בדגים שלמים, אולם זה מצוין על גבי הדגים.

קודם שאפרט את החששות השונים, חשוב להבהיר, כי גם כאשר מצוין על גבי הדגים שיש אחוץ מים מסוימים, אין זה בהכרח נובע מתוספים, אלא זה תהליך של גלייזנג, כלומר הקפאה ושוב טבילה במים ושוב הקפאה, כך שהמים הם על גבי הדג. אולם מאידך כאשר רוצים שתהיה ספיחה של מים בבשר הדג אזי הדבר מתבצע באמצעות חומרים המסייעים לכך.

בסוגי דגים המעובדים כפילה, כשיש רצון שבשר הדג יספח מים, על היצרנים להכניס חומר נוסף כדי שהמים יספחו ויישאר בדג. ובדרך כלל החומר הוא מסוג S.T.P.P [סודיום טרי פולי פוספאט – חומר מינרלי מן הטבע שכמות שהוא כשר לפסח ללא חשש]. התוספים חודרים אל הדג בדרך כלל באמצעות השרייה של הדגים בתוכם למשך זמן, ובשיטות שונות ומשונות. בנוסף קיימת שיטה מודרנית יותר של הזרקת החומרים לתוך בשר הדג, כעין הקיים בבשר, ומעטים המפעלים שמשתמשים בזה. מאידך קיימים תוספים נוספים המכילים חומרים שהם כבר זקוקים לכשרות לפסח כגון עמילן [הגם שבדרך כלל מקורו מתירס והוא קטניות. ולצורך פסח מחליפים אותו לעמילן שמקורו מטפויקה]. ויש שמשתמשים גם בטריסודיום סיטארט, מלח או סוכר ועוד חומרים מסוגים שונים.

בשנה האחרונה צבר מאד תאוצה ייצור של דגים עם תבלון [בעיקר למטרת מכס בלבד – וכפי שהבאנו בגליון הקודם], התבלון לעיתים הוא כשר לפסח, אך הליך עיבודו זקוק לייצור בהשגחה [מחמת חשש של קטניות או חמץ במטחנות, ולעיתים יתכן גם מחשש של מאכלים אסורים], וכגון לפלל שחור, פפריקה ועוד. ולעיתים גם התבלינים עצמם זקוקים לכשרות, וכגון דגים שמעובדים במרינדה [שכולל בתוכו גם סיטריק אסיד וכיו"ב, הזקוקים לכשרות לימות הפסח]. ולהבדיל מהתוספים המבוארים בפסקה הקודמת שמצויים רק בדגי פילה בלבד. מוצ של דגים עם תבלינים מצוי גם בדגים שלמים, כך שבשנה זו התוודענו לבעיה גם בדגים שלמים מה שלא היה בעבר.

סוגי דגים שמצויים בהם תוספים מהסוג של פוספאטים הם, פילה סול מסין, פילה זהבנון, פילה מרלוזה מסין, פילה קוד, פילה הליבוט ועוד כיו"ב. בנוסף יש דגי פילה שמצופים עמילנים ובהם ודאי שיש צורך בכשרות לפסח, אך אין שיווק של מוצר זה ככשר כפי הידוע לי, וזה משווק בעיקר במדינות אסיה.

פילה נסיכת הנילוס, רוב ככל המפעלים באפריקה מייצרים ללא כל תוספים ואין בהם כל חשש לפסח, מפעלים בודדים שמייצרים עם תוספים, הדבר ידוע היום לנותני הכשרות, והדברים מצוינים על האריזה, וייצור הדגים לפסח נעשה בייצור מיוחד לפסח.

דגים עם תבלינים, מעבר לכך שזה ניכר בדג עצמו, [וגם במחירו הזול יותר], הדבר אף מצויין בהבלטה על גבי האריזות. מצויים דגים עם תבלינים מהסוגים הבאים: פילה אמנון מסין [גם עם תבלינים המפוזרים בבזוק על גבי הדגים. וגם עם מרינדה שהיא תערובת תבלינים עם מים]. אמנון שלם מסין. פילה דניס ופילה לברק מתורכיה, וכן דגים שלימים גם מסוג דניס וגם מסוג לברק מתורכיה.

דגי סלמון, הן המשווקים כשלימים והן כפילה, הם ללא חשש תוספים כלל משום סוג, להוציא השרייה של הדגים השלימים לאחר הוצאתם מן הכלובים בים, בחומר הקוטל בקטריות למשך כמה שניות. בדגי סלמון שלמים או פילה אין גם חשש בפועל היום לשימוש בחומרי צבע מכל סוג, הגם שיש ידע כזה ואולי גם שימוש בפועל, אולם לא באופנים של השיווק המוכרים לנו. [את הצבע לדגי הכלובים, מקבלים הדגים באמצעות כופתאות המאכל שהם מקבלים, ואין בזה בעיה הלכה למעשה]. מאידך בפרוסות של סלמון מעושן, הדגים עוברים תהליך עיבוד, כאשר יש שני סוגים, האחד בעישון קר והשני בעישון חם. עישון חם מכיל רכיבים נוספים אירומות, מלח וסוכר ועוד ועישון קר מכיל בדרך כלל תוספת של מלח או סוכר או שניהם. בשני סוגי העישונים העישון נובע משבבי עץ, שהם נותנים את האירומה של העישון למוצר. למעשה כל דגים מעושנים שהם מעובדים זקוקים לכשרות לפסח. [ובעישון חם צריך כשרות גם מטעמים נוספים].

בדגים הטריים הגדלים כאן בארץ ישראל, המזון לדגים מוחלף לקראת הפסח וכמובן בתוך ימי הפסח, אולם גם דגים שנקנים כעת, הגם שהדגים ניוונו מחמץ, אין בעייה הלכתית [וראה עוד בתשובתי שנתפרסמה בתנובות שדה גיליון 102, אודות כשרות הדגים שאכלו דבר איסור]. אמנם את בתי האריזה מכשירים ומקפידים על אי כניסת כל דבר אסור החל מאחר פורים, וכל משלוח מוחתם בחותמת "כשר לפסח" וזה מחמת שאר שינויים שנעשו בכשרות לקראת פסח.

בברכת פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

הודעה שהתקבלה ממחלקת הכשרות של המכון:

בבכל שנה, מיוצרים תחת כשרות המכון דגי נסיכת הנילוס של חברת "דלידג" במפעל בקנייה עם כשרות לפסח למהדרין. בשנה זו ב"ה גם כן התבצע הייצור כדת וכדין אלא שמחמת טעות של ההדפסה, על חלק מהאריזות לא מופיעים המילים "כשר לפסח", אולם על כל הארגזים החיצוניים מופיעה תווית הכשרות לפסח כולל הלוגרמה על כל תווית. כמו כן על כל האריזות היחידניות מופיעים תאריכי הייצור המיוחדים לפסח תשע"ג, וכדלקמן: 4.12.12 – 5.12.12 – 6.12.12 – 9.12.12 – 10.12.12 – 11.12.12 – 12.12.12 – 17.12.12 – 19.12.12 – 20.12.12 – 21.12.12. על כן כל הדגים שמופיעה על גבי האריזה החיצונית הלוגרמה, ועל השקית תאריך ייצור תואם, הדגים כשרים לפסח למהדרין, למרות שלא מופיע הכיתוב "כשר לפסח" על השקיות.

חובת הפרשת תרומות מעשרות בתבלינים השונים*

פלפל שחור

תנן (נדה נ.) כל שחייב במעשרות מטמא טומאת אוכלים, ויש שמטמא טומאת אוכלים ואינו חייב במעשרות. וכתבו התוס', וא"ת הא אמרינן בחולין (ו.) הנותן לשכנתו (אשת עם הארץ) קדירה לבשל (ונותן לה תבלין לתבשיל), אינו חושש לתבלין שבה (אינו חושש שמא החליפה בתבלין שלה ויהיה צריך להפריש דמאי), ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לתבלין שבה משום מעשר. ומשמע שמעשר נוהג בתבלין, (וכן בפ"ב דערלה משנה טו, תבלין של תרומה), והא בחולין (ק"ז:) מוכח שאין התבלין מיטמא טומאת אוכלים בלי צירוף מאכל. וי"ל דשני מיני תבלין הם, אלה שאינם ראויים אלא לטעמא, אינם מטמאים טומאת אוכלים ואין חייבים במעשר, אבל תבלין הראויים לאכילה בפני עצמם ועבידי נמי לטעמא, כגון שום ובצל, חייבים במעשר ומטמאים טומאת אוכלים. ע"כ.

וכן כתב בתוס' הרא"ש שם. וגם התוספות יומא (פ"א:) ד"ה שהפלפלין, העלו במסקנתם כאמור. וכן כתבו בחידושי הר"ן והרשב"א (בחולין ו.), והר"ש (פ"ג דעוקצין ה"ה). (ודחו התירוץ הנוסף של התוס' (חולין ו.) דלצדדים קתני).

ומבואר בדברי התוספות שפלפלים שחורים שנטחנים ונידוכים עד לעפר שאינם ראויים לאכילה בעינם אלא לתבל בהם דברי מאכל פטורים מן המעשר. וראה בתוספות ישנים (יומא פ"א:) שחילקו בין פלפלין רטובים לבין יבשים, כמו שחילקה הגמרא (ברכות לו:). וע' בחידושי הר"ש (חולין ו.), שהביא מכמה מקומות בש"ס "תבלין של תרומה".

כרכום

והוא הדין לכרכום שפטור ממעשר. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' מע"ש ה"ט), וז"ל: הכרכום אינו נלקח בכסף מעשר, שאינו אלא למראה, וכן כל כיוצא בו מנותני ריח ומראה וטעם, הואיל ואינם לאכילת גופם אלא לטעם שנותנים במאכל אין נלקחים בכסף מעשר. ומקורו במשנה עוקצין (פ"ג מ"ה), ומייתי לה בנדה (נ"א:): הפלפלין וחלת חריע, פירש"י כרכום, אינו נלקחים בכסף מעשר. וא"ר יוחנן שכן נמנו וגמרו, שאינם נקחים בכסף מעשר, ואין

* תשובה הלכתית זו, מתוך הספר העתידי בע"ה לצאת לאור עולם, "חזון עובדיה" על מצוות התלויות בארץ.

מטמאים טומאת אוכלים. וכן פסק הרמב"ם (בפ"א מטומאת אוכלין ה"ו), הקושט והחמס [פירש רב האי גאון (בסוף משניות טהרות) דהיינו קנמון], וראשי בשמים והפלפלין וחלות חריע (הכרכום), אינם מטמאים טומאת אוכלין, ואע"פ שבני אדם אוכלים אותם, לפי שאינם נאכלים להנאת גופם, אלא לתת טעם במאכלים, או לריח או למראה. ע"ש. ומוכח שמכיון שאין מטמאים טומאת אוכלים פטורים ממעשרות, כדתנן כל שחייב במעשרות מטמא טומאת אוכלין. ולמדנו מכל זה שהכרכום והפלפלין פטורים מן המעשרות. וכ"כ מהר"ש סירליאו (פרק יא דתרומות עמוד צט), שכרכום ופלפלין וכל אותם השנויים בעוקצים (פ"ג מ"ה) לעולם פטורים מתרומות ומעשרות.

כמהין ופטירות

כמהין ופטירות פטורים מתרומות ומעשרות, כדאיתא בירושלמי (מעשרות פרק א ה"א), אמר רבי יוחנן כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא זרע ומצמיח, יצאו כמהין ופטירות שאינן זרעות ומצמיחות. וכן הוא בפ"י הרדב"ז (פ"ב ה"א). ובברכות (מ:): הנודר מפירות הארץ, מותר בכמהין ופטירות, מ"ט משום דמירבא רבו בארעא מינק לא ינקי מארעא. וכן פסק בש"ע (יו"ד סי' ריז סעיף כג). וראה בשו"ת שבט הלוי חלק י (סי' מב אות ג) שהעלה ע"פ האמור, שאם בירך על כמהין ופטירות בורא פרי האדמה אפילו בדיעבד לא יצא, ודלא כהערך השלחן (סי' רד סק"ה) שכתב, דבדיעבד יצא. וכן העלתי בחזון עובדיה (ט"ו בשבט, הל' ברכות עמוד קנה), שהעיקר שאם בירך עליהם בפה"א לא יצא, ודלא כהכף החיים שכתב דבדיעבד יצא. והבאתי שכ"כ בפתח הדביר (סי' רד סק"ד), בשם הרב בית עובד בכתב יד, שאף בדיעבד לא יצא. ע"ש.

כמון

כמון חייב בתרומות ומעשרות, כדתנן במתני' (תרומות פרק י מ"ד). וכן פסק הרמב"ם (תרומות פרק טו הלכה יד), כמון של תרומה. ומייתי לה בע"ז (ס:). וכתב המאירי (נדה נא:), דהא דתנן כמון של תרומה, היינו משום שהוא עצמו עומד לאכילה. ותנן (בפרק י דתרומות משנה ד), תנור שהסיקו בכמון של תרומה, ואפה בו את הפת, הפת מותרת, שאין בה טעם של כמון, אלא ריח כמון. וקי"ל ריחא לאו מילתא הוא. וכן פסק הרמב"ם (פרק טו דתרומות). ומיהו זהו רק כשנאפה בדיעבד, אבל לכתחלה אסור. ע' זבחי צדק (סי' קח ס"ק כב וכג). וכף החיים (שם אות לד-לו), ובשו"ת אגודת איזוב (סי' ח דף טז רע"ג). והנה בטור וש"ע א"ח (סי' רד ס"א) כתב, שעל הכמון מברך שהכל. וכתב ע"ז הב"ח, דלכאורה מאי שנא מפלפל וזנגביל, דאי אכיל להו בעיניהו אינו מברך עליהם כלום. ותיריך, דכמון כשהוא רטוב ראוי לאוכלו בעינו, ומכל מקום ברכתו שהכל, דלטעמא עביד ולא לאכילה, וכשהוא יבש שאינו ראוי לאוכלו, אם בשלו בדבש בענין שנעשה ראוי לאכילה, אע"פ שהוא העיקר והדבש טפל, אין מברך עליו אלא שהכל. ע"ש. וכן הסכים האליה רבה (שם סק"ה). ולפ"ז גם בזמנינו שאינו נאכל כשהוא יבש, שאינו מברך עליו כלום, לפי שדומה לפלפל וזנגביל יבשים, פטור מתרו"מ, כדין פלפלין שעומדים לתבל את הקדרה. וע' בתוס' נדה (ג.) סוף ד"ה כל ודו"ק.

זעתר

איתא במתני' (מעשרות פ"ג מ"ט), האזוב (פ"י הרע"ב "זעתר") והקורנית בחצר אם היו

נשמרים (שאינם הפקר) חייבים בתרו"מ.

קצח

הקצח (שמפזרים אותו על ככרי הלחם באפייתו, והוא נאכל עם הלחם), [נוע' בגמרא (ברכות מ.)], חייב בתרומות ומעשרות, כדאיתא במתני' דעוקצין (פ"ג מ"ו). וכן פסק הרמב"ם (בהל' תרומות פ"ב ה"ג). (וכיו"ב כתב הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ב הל' יג), שהקצח הרי הוא כאוכלין ומקבל טומאת אוכלין). וכתב בערוך השלחן (הל' טומאת אוכלים סי' קנט אות יג), שהטעם הוא לפי שהוא נשאר כמות שהוא על הלחם ונאכל יחד עם הלחם. וע' בחזון איש מעשרות (סימן א אות כד), ובספר דרך אמונה (פרק ב ה"ג, דף כח ע"א), ובציון ההלכה שם, ובשו"ת מנחת ברוך (סי' לח) ד"ה ואפשר.

כרפס ופטרזיליה

כרפס ופטרזיליה חייבים בתרומות ומעשרות, שהם מאכל אדם עם הסלאט.

נענע

בדין הנענע אם חייב בתרו"מ, ראיתי להגרצ"פ פראנק (בעניני תרו"מ סי' עט אות ד) שכתב וז"ל: נשאלתי אם עלי הנענע חייבים בתרו"מ. והנה לענין שביעית נזכר במשנה שחייב. א"כ לכאורה הוא אוכל. עכ"ל.

וכוונתו למה שאמרו במשנה (פרק ז דשביעית מ"א), עלה הדנדנה (פירש רבינו עובדיה, הוא נקרא בערבית נענע, ובלשון לעז מינטא) יש לו ביעור ולדמיו ביעור. ולכאורה אין לדמות תרו"מ לשביעית, שהרי אף דבר שאינו ראוי למאכל אדם אלא מאכל בהמה נוהג בו שביעית כדתנן התם, ואילו בתרו"מ פטור. ועוד שהרי דבר שהוא ממין הצובעים ואינו ראוי למאכל אדם פטור מתרו"מ, ואילו בשביעית כגון ספחי סטים וקוצה חייבים, משום שדומים למאכל שהנאתן וביעורן שוה (ב"ק קא:). ויש ליישב דסיפא דמתני' דקתני "עלה הדנדנה עולשין וכרישין" מאכלי אדם הם, וממילא ילפינן שחייבים בתרו"מ. ולכאורה ממה ששנינו (עוקצין פ"א מ"ב), "המינתא" והפיגם הרי אלו מיטמאים ומטמאים. ופירש רבינו עובדיה שהוא הנענע. נראה קצת שחייב בתרו"מ. אלא שבמשנה (נדה נ.) איתא, יש שמטמא טומאת אוכלין ופטור מן המעשרות. וא"כ אין מזה ראיה.

וראיתי בספר עוטה אור (סי' טז עמוד פא) שכתב לפטור את הנענע מתרו"מ, מפני שעיקרו אינו אלא להטעים התה, ואע"פ שיש אוכלים הנענע בסלאט, מ"מ סתמו אינו עומד אלא לטעמא. ומיהו אם נתלש סתם, וחשב עליו בתלוש לאוכלו, מהני מחשבתו לחייבו במעשר, כדאמרין בתחלה (בנדה נא:). לענין שבת, דאמר רב חסדא כי תניא ההיא בשבת העשויה לכמוך. ע"ש.

אבל הרה"ג ר' נסים כדורי בספר מעשה נסים (עמוד קמב) כתב, עלה הנענע בירושלים עומד למאכל, ולכן חייב בתרו"מ בברכה, אבל בני בבל רובם אין זורעים אותו אלא להריח, לכן יפרישו ממנו תרו"מ בלי ברכה. [ובשבת קכח. איתא, וכן באמיתא (פרש"י מינטא), וכן בשאר מיני תבלין]. וכן העלה בספר חלקת השדה ח"ב (סי' ז עמוד מו), שבהיות שהדבר ידוע שכמה עדות בישראל אוכלים אותו, ונהנים מטעמו שהוא ערב לחיד חייב בתרו"מ. וכן עיקר.

הלכות מכירת חמץ

א. כל המשהה חמץ ברשותו בימי הפסח, ביטל מצות עשה, שנאמר "תשביתו שאור מבתיכם", ועבר על לא תעשה, שנאמר "לא יראה לך חמץ". לפיכך קנסוהו חכמים ואסרו חמץ זה בהנאה, בין לו ובין לאחרים, אפילו הניחו בשוגג או באונס. (שלחן ערוך סימן תמ"ח ס"א). ומיהו אם היה אנוס או שוגג גמור, והוא ביטל את חמצו, ויש הפסד מרובה, וגם צדדי היתר אחרים, יעשה שאלת חכם.

ב. ועל כן, טוב להמנע מלהשאיר חמץ גמור בבית בפסח, כגון בסקוייטים וופלים ושאר דברי מאפה, גביעי גלידה ושקדי מרק, בירה וויסקי, תחליפי קפה וכל כיו"ב. וכל אחד יראה מראש שלא ישאיר בביתו דברים אלו בפסח, כי דיני מכירת חמץ יש בהם פרטים רבים ולא כולי עלמא דינא גמירי.¹

ומיהו במשקאות של חמץ קיל טפי, שנחלקו בהם גדולי האחרונים, ובמקום הפסד גדול יסמוך על המכירה שיעשה אצל הרב, ויניחם במקום סגור.

ובפרט שעל פי רוב, הרב המטפל בזה ממנה שליחים, ושליח עושה שליח, עד מאה שליחים, וכמה פעמים שמוטפלים בזה אנשים שאינם בקיאים בזה כלל. על כן די בכך שהקילו לעשות "מכירת חמץ" לבעלי מפעלים ובעלי חנויות וכדו', שאי אפשר להם לאבד כמויות כה גדולות של חמץ, אבל כל יחיד בביתו ישתדל לסלק מרשותו כל דבר שהוא חמץ גמור, ולא יכנס לספיקות והחששות הנ"ל.

ורק דברים שאינם חמץ, אלא שאין עליהם הכשר לפסח, כגון חבילות תה וקפה, סוכריות, ומיני שימורים, ושאר משקים וכדו', באלו יש לאדם לסמוך על המכירה שימכרו לרב או לבא כוחו כראוי.

ג. מיהו מעיקר ההלכה, בודאי המכירה מועילה להציל מאיסור "לא יראה ולא ימצא", וכן לסלק מהחמץ שברשותו איסור "חמץ שעבר עליו הפסח", לאחר הפסח. ועל כן מי שמשאיר חמץ ברשותו, חייב למוכרו לגוי מלפני הפסח. ובזה ניצול מכמה איסורים. ומכירה זו יסודתה בהררי קודש, וכבר נזכרה בתוספתא, ועוד. ומעיקר הדין מועילה למרות שיש בה מן ההערמה. (ראה שו"ת שמע שלמה ח"ו סימן ו' אות א'). והטוב טוב שיתן יפוי כוח לרב חשוב שהוא בקיא בדינים אלו, שבודאי ימכרנו לגוי כדת וכהלכה.

¹ ועיין בשו"ע (סי' תמ"ח ס"ג) ובשערי תשובה שם. וכן במשנה ברורה ובכף החיים ובשאר פוסקים, באריכות גדולה. כיע"ש.

ד. הרבנים, שומרי משמרת הקודש, די בכל אתר ואתר, יטפלו במכירת החמץ של התושבים, ולא יהיה הענין מסור בידי אלה שאינם בקיאים בהלכה. ויקבלו מהתושבים הטפסים חתומים כהלכה, ויעבירו בזמן לרבנות המקומית המבצעת במרוכז מכירת כל החמץ לגוי.

ה. אנשים שלא חתמו על טופס ההרשאה למכירת החמץ שלהם, בין מחוסר אפשרות ויכולת, ובין מחוסר התעניינות מפאת שאינם מבינים חשיבות וחומרת הענין, ישתדלו לדבר עמהם בטלפון, וידריכום לומר שהם ממנים את הרב להיות שלוחם למכור את חמצם וכו'. ודי בזה במקרים כאלו. (עיי' שמע שלמה שם אות ח'). וכבר נשאלתי מרב של אחת המושבות ששלח טפסים בפקסים לכל התושבים ולא החזירו לו, ויעצתי לו שידבר עמם בטלפון וימנו אותו, וכן עשה והצליח בעה"ו.

ו. בדיעבד ובשעת הדחק, יש לדון בהיתר חמץ שעבר עליו הפסח, כאשר הרבנות מוכרת לגוי גם את חמצם של יהודים ששכחו או שלא ידעו ולא הבינו מענין מכירת חמץ. ויש בזה תקנה להצילם מעון. ו"זכין לאדם שלא בפניו". (שם סימן ו' וסימן ז'). ובתנאי שביטלו את חמצם, וצריך בזה שאלת רב וחכם מובהק שישב בכבוד ראש לדון בענין כהלכה.

ז. יהודי שיש לו עסק בשותפות עם גוי, ומוכרים שם חמץ, וביקש מהגוי שלא להפעיל העסק בחג הפסח, ואינו מסכים. יעשה שאלת חכם. (ע"ש סימן ז' אות ה' ואות ו'). ובתשובה כת"י הנדפסת בקובץ תורני אשדוד תש"ע).

ח. מאחר וישנם לצערנו יהודים רחוקים מתורה ומצוות המסוגלים לקנות ולמכור חמץ בימי הפסח, ובעלי הסופרמרקטים עוטיפים את מוצרי החמץ בניירות גדולים או בדים וכדו', ויש ששולחים ידיהם ולוקחים מוצרי חמץ, ועוברים בקופה ומשלמים, על כן על הרבנויות די בכל אתר ואתר לדרוש מרשתות השיווק והמכירה, להוציא מה"ברקוד" את כל מוצרי החמץ, למשך ימי הפסח, כדי למנוע מסחר זה בתוך ימי הפסח. (תשובה כת"י שם). וכפי שזכינו לתקן ברבנות הראשית לישראל בהתאסף בעלי הרשתות הגדולות ובהסכמתם תבא עליהם ברכת טוב אמון. ובדיעבד שעברו ומכרו שם חמץ בפסח, אין זה מבטל את ה"מכירת חמץ" של אותו בית עסק (שם).

ט. הירא את דבר ה' לא יקנה שום מצרך שיש בו חמץ, לאחר הפסח, בין מאכל בין משקה (כגון בירה), אלא מבעלי מכולת וצרכניה יראי שמים שמכרו את החמץ שלהם לגוי. ואם בעל החנות הוא אדם שאינו שומר תורה ומצוות, יש לדרוש ממנו להראות "תעודה" על כך, ואין לסמוך על דיבורו בלבד שאומר שמכר החמץ, מאחר ונהוג ליתן תעודה על כך. (חזון עובדיה עמוד ע').

וכל הירא את דבר ה' בבואו לקנות בערבי פסחים, יזכיר לבעל המכולת או הקניון וכיו"ב שלא ישכח למכור חמצו לגוי, ע"י הרבנות המקומית, ובזה הוא מזכה אותו שלא יכשל בכמה איסורים, וכן מזכה את הקונים שלא יאכלו חמץ שעבר עליו הפסח והוא ברשות ישראל, ותע"ב.

הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב במ.א גזר ויו"ר המכון
למצוות התלויות בארץ

בדין חובת שריפת החלה

והאם יש הבדל בכמות החלה המופרשת

ד' תמוז תשע"א

לכבוד

ידידי ורעי רבי יואל פרידמן שליט"א

חבר מכון התורה והארץ

שלום וברכה!

מתנה שלוחה קיבלתי היום, את חוברת אמונת עתיך גליון מס' 91, ושם ראיתי את התשובה ההלכתית של כב' אודות כמות העיסה שיש להפריש עבור הפרשת חלה, ובסופה של התשובה, כתב לדון האם הפרשה של "כזית" היא משום קיום מצות נתינה או משום מצות שריפה, ובסו"ד הבאתם את דברי המנחת יצחק שאם אין אפשרות לשרוף את החלה, עדיף להפריש פחות מכזית, שכן רבו של המהר"י אסאד הסתפק האם דברים הנשרפים צריכים להיות בשיעור כזית, כך שאם יפריש פחות מכזית אזי יתכן שבכל מקרה אינו חייב בשריפה, וחובת הביעור אינה אלא כדי למנוע תקלה. ובסיכום הדברים כתבתם: שלכתחילה יש להפריש כזית ולשרוף את החלה בתנור נפרד, וכאשר אין אפשרות לשרוף את החלה בתנור נפרד עדיף להפריש כלשהו כעיקר הדין, להניח את החלה בתוך שקית ניילון ולאחר מכן לזרוק לפח. עכ"ד.

ואחמה"ר אינני מסכים לכמה מדברי המסקנא של כב', ואבאר את דברי. הנה מה שכתב במסקנתו שלכתחילה יש להפריש כזית ולשרוף את החלה בתנור נפרד, הנה ודאי מסקנתך זו היא למנהג האשכנזים שיוצאים ביד רמ"א והבאת דבריו בפנים, שכתב (יו"ד סי' שכ"ב סעי' ד) שהמנהג פשוט להפריש רק חלה אחת בלא שיעור ושוּרפין אותה. ומ"מ בסיום דבריו כתב שהמנהג ליטול כזית. ומקור הדין של כזית ביארת בתוך דבריך שם, אולם כפי שציינת בפנים, יש לך לציין גם במסקנא שמנהג הספרדים להפריש חלה בשיעור כלשהו וכמו שהעיד בגודלו מרן הרחיד"א זצ"ל ועוד מגדולי הדורות, ואין המנהג כפי שפסק בשו"ע להפריש אחד ממ"ח, וכבר האריך בזה מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א בספרו כרם שלמה ח"א חלה סי' א', יעו"ש. [להוציא בעשרת ימי תשובה שטוב והגון להפריש פעם בשנה בימים אלו אחד ממ"ח וכפי פסק מרן השו"ע ורבנו האר"י, והב"ד משם מאור הגולה רבינו הב"ח בספרו מקבציאל]. אולם בכזית לא נהגנו כלל לא בשאר ימות השנה ולא בעשיית.

ומה שכתב בסיכום הדינים באות ג', שכאשר אין אפשרות לשרוף בתנור נפרד, עדיף להפריש כלשהו כעיקר הדין ולהניח בשקית ולזרוק לפח האשפה, אין הדברים ברורים כלל, שהנה חשוב להדגיש שחובת שריפת החלה אין מקורה מחומרא אלא מן הדין, ובספרי חלקת השדה חלק שלישי (הפרשת חלה סי' א) הארכתי מאוד בדין זה, ובתחילה הבאתי מדברי המשנה במסכת תמורה דל"ג ע"ב, ומדברי רש"י שם, ודברי רעק"א על הגליון שם, ואת דברי התוס' מס' שבת דכ"ה ע"ב בד"ה כך אתה, ומש"כ הרש"ש שם על דברי התוס' שם, ואת דברי הרש"ש עמ"ס תמורה הנ"ל, ועוד הבאתי דברי רש"י עמ"ס פסחים דמ"ו ע"א בד"ה כיצד, ואת מחלוקת רש"י ותוס' במס' ביצה דכ"ז ע"ב, וכתבתי שם שלענ"ד קשה מאוד לומר בדעת רש"י ששריפה לאו דווקא, ואדרבה הוכחתי להיפך, ולכן כתבתי גם בדעתו שהעיקר ששריפה היא בדווקא, אלא שהיינו דווקא דבר הראוי לשריפה, ועי"ש. ועוד הבאתי שם דעתם של רוב רבותינו הראשונים שס"ל שתרומה טמאה [וה"ה חלה] חובתה רק בשריפה, והבאתי שם שהכי ס"ל לרבנו הרשב"א, הריטב"א, המאירי, הרמב"ן [שכתב שם ששריפת תרומה עשאה חכמים מצוה כשריפת קדשים], ועוד הבאתי שם מתשובת רה"ג ועוד ראשונים עי"ש. ותמהתי שם מאוד על דברי המשנה ראשונה (מס' חלה פ"ד מ"ח) שכתב שם שחלה טמאה ודאי מצוה לשורפה, וסיים בדבריו שהרמב"ם לא כתב בשום מקום הך דמצוה לשרוף תרומה טמאה, עכ"ל, ותמהתי על דבריו מדברי הרמב"ם המפורשים בהל' תרומות פ"ב ה"ז, ובפ"ג ה"א, ובפ"ג הט"ז, ובהלכות ביכורים פ"ה ה"ט, ולהדיא ממש גבי חלה בפ"ג ה"ה, עי"ש. וכ"פ בטור יו"ד סי' שלא, וכ"ה בתשובת המבי"ט מובאת באבקת רוכל סי' ט' ובשו"ת המבי"ט ח"ב סי' קצח, וכ"כ נ"כ הטור מרן הבי"ה והב"ח באו"ח סי' תנ"ז בב"י בד"ה אבל במקום, ובאו"ח סי' תק"ו בד"ה וכשפירש, ובב"ח שם בד"ה וכשפירש. וכ"פ מרן בשו"ע ביו"ד סי' של"א סעי' יט לענין תרומה, ובסי' שכ"ב סעי' ד, וכ"פ הרמ"א שם בסעי' ה, ובסוף דבריו אף תיאר את אופן השריפה, וכ"פ בשו"ע או"ח סי' תנ"ז סעי' ב, ובסי' תק"ו ס"ד, ובמשנה ברורה שם בס"ק ל' כתב בזה"ל: ואע"ג ששריפת חלה טמאה מצוה, מ"מ אינו דוחה יום טוב שהוא עשה ול"ת, ועי"ש בשער הציון.

והנה מכל המקומות הנז' ברור ופשוט להלכה ולמעשה, ששריפת תרומה וחלה טמאה, היא מצוה, וכן העיקר להלכה ולמעשה, ואין כל היתר להפסיד מצוה זו ולשנות מדרכי אבותינו ומן ההלכה הברורה מדורי דורות, ואמנם החידוש שבפחות מכזית אין חובת שריפה, יצא ולא מפי כב' אלא מדברי המנחת יצחק, שהגם שהוא כתב שודאי מצותה בשריפה, מ"מ אם אין אפשרות לשרוף את החלה עדיף להפריש פחות מכזית שאז אפשר שאין חובת שריפה, ומקורו מהספק המובא בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד (יו"ד סי' שנ"ב), ודברים אלו ציטט כב', ומכאן כתב בסיכום שכשאי אפשר לשרוף את החלה בתנור נפרד עדיף להפריש כלשהו ולהניח בשקית ולזרוק לפח. ואנכי אין כן דעתי ולענ"ד אין ואסור לנהוג כך, וראשית אומר שהדברים הללו בדין פחות מכזית, הוא תמוה, הכיצד כל הראשונים והאחרונים שכתבו להפריש בזה"ז רק כלשהו וכתבו שיש חובה ומצוה לשורפה ולא אחד שפטר משום שזה כלשהו, וכן הרמ"א להלכה כתב להדיא שהמנהג פשוט להפריש חלה בלא שיעור ולשורפה, וכן מעיד על מנהג א"י הרב ארץ חיים סיתרון (סי' שכ"ב ס"ד) בשם מהרימ"ט, חרדים, מהריק"ש, רדב"ז והפ"ח שהמנהג בא"י להפריש בשיעור כלשהו ולשורפה, ולא אחד מהם פטר מן השריפה כיון שזה כלשהו ולא כזית. אולם מעבר לכל זה גם דברי המהר"י אסאד בתשובתו שם שהתחילו בלשון ספק, נסתיימו בהוכחות ברורות שאי"צ כזית ובכל אופן חובתה בשריפה, הרי שאחר שפשט הספק, אין

כל מקור להיות, ובמקום אחר הוכחתי להדיא מדברי המהרי"ט אלאזי בהלכות חלה (סוס"ק ב' בד"ה והנה לפי האמור) שכתב להוכיח כדעת הרחיד"א שיש קצת מצוה מן התורה בחצי שיעור גם במצות עשה [ולא כפי שהוא עצמו כתב בספר קהלת יעקב], מדין עיסת שביעית שחייבת בחלה הנז' בסוגיא בבכורות, ומוכיח מהסוגיא שיהיה אסור לשרוף אף עיסה בשיעור כל שהוא, שהרי הקשתה הגמ' שאי מטמיא אזלה לשריפה, ולכאורה נימא שלענין שביעית מצות לאכלה היא רק בכזית, ולענין חלה הרי די בכלשהו, וא"כ שהוא מפריש כלשהו, שישרפו ואין חשש להפסד שביעית, אלא מוכח שגם חצי שיעור יש מצוה וכדעת הרחיד"א, ע"ש. הרי שלנדוד מוכח שאף בשיעור כלשהו חייבים לשרוף חלה טמאה, ולא נמצא כל טצדקי אחר. ועו"ע בשו"ת שמן ראש (יו"ד סי' עז) שגם הוא הבין בפשטות שחובתה ומצוותה בשריפה [הגם שעיקר דינו וחידושו שם צ"ע], ומכל הלין מוכח שאין כל מקום להקל בפחות מכזית ואף בשיעור כלשהו חובתה ומצותה בשריפה.

ואמנם מפורסמים דבריו של מרן החזו"א עמ"ס דמאי (סי' טו אות א) שכתב שמעיקר הדין חייבים לשרוף תרומה טמאה, אף שאנו נוהגים לקבורה מפני שטורח עלינו שריפתו, ומפני חשש לתקלה קוברים ולא משהים, וכו'. ומ"מ גם לדבריו זה לא לכתחילה, ועוד שלענ"ד כל דבריו איירי בתרומה מפירות שיש טירחא, ובפרט שלעיתים זה כמויות ועוד שיש מינים שקשה מאוד השריפה, אך לא בחלה ששיעורה קטן וקל מאוד לשרפה. ועוד הייתי נוטה לומר שכ"ז בספק טבל ולא בטבל ודאי, כיון שקשה מאוד להתיר דברים המפורשים, ובפרט שגבי חלה כך נהגו אמותינו מדור דור ומי יעיז לשנות המנהג בתירוצים קלים, ועי' בספר מצות הארץ להרה"ג קלמן כהנא (סי' יב אות ב), ובמקורות שם ציין להוראה בע"פ משם החזו"א, וצל"ע. ועי' בספר קיצור הלכות תרו"מ להגר"י בויאר (פ"ט ס"ג) שלא היקל אלא בספק טבל, וכן ראה בספר חוט השני להגר"נ קרליץ (עמ' רס"ה הערה שכ"ב) שבטבל ודאי אין להניחו באשפה, אלא במקום מוצנע עד שיתקלקל מאכילה, וע"ע בספרי חלקת השדה שם בסי' א ובסי' ב שם. וכן הורה לי כמה פעמים ואף הורה לי לפרסם זאת ברבים מרן הראש"ל הגרע"י שליט"א שאף בזה"ז חובתה ומצוותה של החלה בשריפה ואף בשיעור כלשהו. וכן עיקר הדין הלכה ולמעשה.

וכל ענין של שריפת החלה, שמלשונו של כב' בסיכום תשובתו שם אודות "תנור נפרד", שמשמע ליה לאינשי שצריך איזה תנור נפרד ומכאן יגיעו לידי הפסד מצוה של שריפה. אמנם מקורה בהלכה וכפי שפסק הרמ"א שם בסי' שכב סעי' ד', שיהי' לה היסק בפנ"ע, אלא שהוסיף וכתב שהמנהג להשליכה לתנור קודם אפיית הפת, כלומר אפשר לכתחילה לשרפה בקרקעית התנור קודם אפיית הפת, וק"ו שיכול לכסותה בנייר כסף ולהשליכה שם. ועוד הרי בביתו של כל אדם מצויים כיריים של הגז, ויכול לייחד קופסת פח כגון קופסת שימורים עם חורים בתחתית ולהניח החלה בפנים, ולהניח על הגז עד שתישרף, וכל זה מצוי בביתו של כל אדם, ובכך יקיים חובת ומצוות הפרשת החלה, וכל מה שטרח במנחת יצחק שם למצוא צדדי היתר בדיעבד, היינו במקום שאין כלל אש ושריפה, וכ"ז לא מצוי איתנו היום, ואף משגיחים בכל בית עסק יכולים לנהוג כנז', או שיאספו החלות מכל היום ויעשו היסק בפנ"ע, אך חלילה וחס לפסוק בזריזות להפסיד מצות וחובת השריפה, ולהלכה אין כל נ"מ בין שיעור כלשהו או כזית, שבשניהם חובה גמורה לשרוף החלה, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ובפרט שאף הספק נפשט במהרי"א אסאד הנז' לעיל שהוא מקור דברי המנח"י, ולענ"ד אף אם יתכן מציאות כלשהי כהאי גוונא שאין אפשרות לשרוף (ומציאות זו כמעט בלתי אפשרית שהרי אם יש עיסה בהכרח שיש תנור או אש מכל סוג),

עדיף שיניח את התרומה – חלה, במקום שמור כעין "פח תרומה" מאשר יזרקנה בבזיון, ואף שני כסויים אינם מוציאים מידי בזיון וכעין מה שכתב שו"ת המבלי"ט הנז' לעיל גבי משקין, שאף שנספגים באדמה אין להם דין קבורה, ובפרט יש לזכור שכל הקולות שמצאנו לענין תרומות מן הפירות והירקות, ששם בד"כ איירי בספק טבל והשריפה לעיתים אינה מציאותית בחלק מן הסוגים, הרי בנידון חלה שהיא תמיד טבל ודאי, ובד"כ תמיד טמאה, ושיעורה קטן ונשרפת בקלות, ולכן לענ"ד לא נכונה הכרעת כב' בזה במ"ש בדברי הסיכום, והי"ת יצי"מ וימ"נ, אמן.

בברכה, ידידך שניאור ז. רווח

הרה"ג רבי יואל פרידמן שליט"א חבר מכון 'התורה והארץ'

תגובה לתגובה:

א. כתבנו שמן הדין יש להפריש כלשהו. אמנם הרמ"א כתב עפ"י שיטת רש"י שלכתחילה יש להפריש כזית, ולכן יש לחשוש לכתחילה לדבריו. גם אילו מרן בשו"ע היה פוסק שדי בכלשהו, אין המשמעות שחייבים להפריש דווקא כלשהו ובוודאי מותר להפריש כזית. ועכשיו שלא פסקו כמרן, מנהג הספרדים אינו ברור לגמרי, שכן מהר"מ בן חביב מעיד בשו"ת קול גדול סי' סב (לאחר מהר"י בירב והמבלי"ט) ש'נוהגין להפריש קרוב לכביצה'. לכן 'מהיות טוב אל תקרי רע' וכדאי לכתחילה להפריש כזית (ובפרט שאין הבדל גדול בין כלשהו לכזית).

ב. לא כתבנו שמותר לקבור או להניח בפח פחות מכזית אלא שאם אי אפשר לשרוף, עדיף להפריש פחות מכזית וכפי שפסק במנחת יצחק ח"ד סי' יג; ולכתחילה בוודאי שיש לשרוף את החלה.

ג. לגבי השאלה אם יש חובת שריפה אם לאו כבר דנו בזה פוסקים רבים ועי' במנחת יצחק שם. ואמנם נכון שלפי שיטת בעלי התוספות ברור שיש מצווה בשריפה דווקא וכדין קדשים, כמבואר בס' התרומה הל' חלה סי' פג ושם הל' ארץ ישראל (עי' הל' א"י, מהדורתנו הערה רכד) וכן תוס' (שבת כה ע"ב ד"ה כד; ביצה כז ע"ב ד"ה ועל), אך לשיטת רש"י (פסחים מו ע"א ד"ה כיצד; ביצה כז ע"ב ד"ה חלה) שמריצה בפני כלבו ברור שאין מצווה לשרוף, וכן משמע ברש"י תמורה לג ע"ב ד"ה תרומה ושם ד"ה ומדליקין, שתרומה נשרפת כדי שלא תביא תקלה. והאמת היא שמן ההבדל בין הראוי לשריפה לבין מה שאינו ראוי לשריפה (משנה תמורה שם), יש מקום לומר שעיקר החידוש של המשנה שמותר ליהנות מתרומה טמאה בשעת שריפתה. ואף ברמב"ם מובא דין שריפה טמאה בהקשר להנאה ממנה: כן הוא ברמב"ם הל' תרומות פ"א ה"א: 'התרומה ניתנת לאכילה...ומדליק את הטמא...' וכן שם פ"ג הי"ד: 'שנא' ואני הנה נתתי... והטמאה יהנו בשריפתה' ולעומת זאת בהל' עכו"ם פ"ד לגבי עיר הנידחת: 'שריפתה מצות עשה... וכל הנהנה ממנה בכל שהוא לוקה'; ולגבי קדשים שנטמאו כתב הרמב"ם הל' פסולי המוקדשין פ"ט ה"א: 'מצות עשה לשרוף כל הקדשים שנטמאו...'. ואמנם במנחת יצחק שם אות ח, מביא משנה אחרונה למסכת חלה פ"ד מ"ח, שלא מבואר ברמב"ם מצוות שריפה בתרומה טמאה, אך

מסתבר יותר שיש מצוות שריפה כמבואר ברמב"ם הל' יו"ט פ"ג ה"ח: 'ואם היתה עיסה טמאה... וזו לשריפה עומדת, וכן אין שורפין אותה ביום טוב שאין שורפין קדשים שנטמאו ביום טוב, ששריפת קדשים שנטמאו מצות עשה...'

ד. למעשה, הראשון לציון הגר"מ אליהו זצ"ל כתב בפסקי הלכות חלה (ס' התורה והארץ ה, עמ' 63): 'מותר לשרוף חלה בתנור בין בתבנית בין בקרקעיתו; אבל אפשר גם לקבור אותה או לזרוק אותה לפח באופן שהיא עטופה בשני כיסויים...'; וכ"כ הגר"מ שטרנבוך בס' מועדים וזמנים ח"ז סי' קעד, שבזה"ז מקילים ונוהגים להניח בפח אשפה, ומביא חזו"א דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה ועל דבר: 'אף שאנו נוהגין להקל בקבורה מפני שטורח עלינו שריפתו וחיישינו שמא אתו לידי תקלה...'; וע"ע חזו"א מעשרות סי' ז ס"ק יג ד"ה ונראה; וכ"כ גם הרה"ג יעקב בלואי בס' לקט העומר פ"ב סעי' יב; וכ"כ בס' משפטי ארץ חלה להלכה ולמעשה, ירושלים תשס"ט, עמ' 94 והערות 41-43; ועי' גם בשמירת שבת כהלכתה ח"ב סי' מב הערה נג, שכיום שהאשפה נשרפת, גם כאשר מכניס לפח האשפה ייתכן שמקיים מצוות שריפה. לכן כאמור לכתחילה בוודאי שיש לשרוף את החלה, אך אם אי אפשר, כגון שדואג מפני ריח הרע שנגרם בעקבות שריפת החלה, אל יתעכב ובכה"ג עדיף להניח את החלה בפח אשפה.

מס' הערות קצרות על הנ"ל:

1. מש"כ באות א' דמנהג הספרדים אינו ברור, לענ"ד מנהג הספרדים ברור מאד, ודי לראות את לשון הרחיד"א בברכ"י סי' שכ"ב שכתב שמנהג הספרדים מדור דור להפריש חלה בשיעור כלשהו. וכ"כ הרב ארץ חיים, וכ"כ הרב בן איש חי, וכך מנהגנו מדורות, ומי יבוא לשנות את המנהג. ולא שייך כאן מהיות טוב, וכו', כיון שאין אחר המנהג כלום, ובפרט שמקור הכזית אינו ברור. וכ"כ שכך המנהג בא"י המהרימ"ט, חרדים, מהריק"ש הרדב"ז והפר"ח וכולם ממשיכי מנהגי הספרדים מדור דור.
2. מש"כ באות ב' דמייירי באופן שקשה לשרוף, לענ"ד אין מקום לטענה שא"א לשרוף, כיון שכל העושה עיסה לאפיייה, יש לפניו אש, או תנור ובכל אחד מהם יכול לשרוף לכתחילה, ובוודאי שהכא שייכא "מהיות טוב אל תיקרי רע".
3. מש"כ באות ג לגבי שי' רש"י, יעוי' בספרי חלקת השדה חלק ג חלה סי' א, מה שכתבתי שם שגם בדעת רש"י יש חובת שריפה, וביארתי ע"פ הרש"ש בפסחים שכלב שאני שכמוה כשריפה, והוכחתי זאת מעוד מקומות ברש"י, אבל עכ"פ הבאתי שם רוב מנין ובנין של הראשונים שחובתו בשריפה והכי ס"ל להרמב"ם ומרן השו"ע להלכה. יעוי"ש באריכות.
4. מש"כ באות ד' בדברי הפוסקים דמן הדין מותר לקבור, ואחמה"ר, אינני מסכים למסקנא זו, ולא מן הנמנע שאם אפשרות זו הייתה קיימת בהלכה, שלכתחילה אפשר גם לקבורה או לעוטפה בשתי כסויים כפי שציטטת את לשון הגר"מ אליהו זצ"ל, היה מן הראוי שתזכר אפשרות זו להלכה, ובפועל כולם הזכירו רק ענין השריפה. ולענ"ד אמותינו מעולם לא נהגו להקל בזה, וזה מדור דור ללא הפסק, וכל המשנה ידו על התחתונה. ובפרט שאין צורך לשנות, ובפרט שאין כל קושי אמיתי בשריפה, וענין הריח איננו מעלה ואיננו מוריד, ויש לקיים את המצווה כהלכתה ללא חיפוש אחר היתרים קלושים מאד.

ש.ז.ר

הרה"ג
רבי אליהו ראש
שליט"א

מרבני המכון
מח"ס אדרת אליהו
למס' ברכות

סוגיא דמחיצת הכרם

מה נאסר בכלאי הכרם

א. במשנה שם, "כלאי הכרם אסורין מלזרע ומלקים, ואסורין בהנאה". ויש לדון מה נאסר בהנאה, האם גם הכרם וגם התבואה או רק התבואה או רק הכרם.

ולעיל פ"ה מ"ה תנן, "הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש ארבעים וחמשה גפנים". ומשמע דלא רק התבואה נאסרת אלא גם הגפנים. וכן משמע מהמשנה לעיל (פ"ד מ"ה), "לפיכך הזרע ד' אמות שבכרם ב"ש אומרים קידש שורה אחת וב"ה אומרים קידש שתי שורות". וכן מבואר במנחות (דף טו:), דבקנבוס ולוף שהם אסורים בכלאים מדאורייתא, הגפנים אסורים אף בדלא עביד בעל הכרם איסורא, ובשאר זרעים שאסורים בכלאים מדרבנן הגפנים אסורים היכא דעביד איסורא, ע"ש.

והנה בב"ב דף ב. "מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו גדור חזרה ונפרצה אומר לו גדור נתיאש הימנה ולא גדרה ה"ז קידש וחייב באחריות".

ופרש"י, "אומר לו, לבעל הכרם, גדור אתה שלא יאסרו גפניך את תבואת השדה משום כלאים, לפי שסמך בעל השדה את זרעיו סמוך לגדר כדתנן בפרק שני (דף כו.) היה גדר בינתים זה סומך לגדר מכאן את אילנותיו וזה סומך לגדר את זרעיו מכאן. וכשאינן שם גדר תנן בפ' שני לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אא"כ הרחיק ממנו ד' אמות כדי עבודת הכרם דבהכי הוי כלאים".

וממה שכתב רש"י "אומר לו, לבעל הכרם² גדור אתה שלא יאסרו גפניך את תבואת השדה משום כלאים וכו'", משמע קצת דרך התבואה נאסרה ולא הגפנים ולכן אומר לו, לבעל הכרם שהוא המזיק. וכן משמע בפרש"י (דף ב:): ד"ה קידש, "התבואה אם הוסיף מאתיים". וע"ע ברש"י ב"ק (דף ק.) ד"ה קידש, "אסר את התבואה", ושם (דף ק:) ד"ה גדור, "שלא יוסיף התבואה אחד ממאתים בעוד המחיצה פרוצה ותאסר. נתיאש ולא גדרה. ובתוך כך

² וכן כתב רגמ"ה פירש אומרים לו ב"ד לבעל הכרם גדור, וכן משמע סתמות דברי הרמב"ם ה' כלאים (פ"ז הי"ז) מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור, משמע דקאי הבעל הכרם דלעיל מיניה. אבל עי' מאירי דיש מפרשים שלשניהם אומרים לגדור.

הוציא הזרע אחד מן המאתים שהיו בה בהיתר", ע"ש³. ובאמת שהיה נוח לפרש לפי"ז כמה סוגיות בפסחים (כה. כו.) וחולין (קטז.) וקידושין (לת.).

אבל קשה ממשנתנו ומהמשנה לעיל ומהגמ' מנחות הנז' דמשמע דגם הגפנים נאסרים.

ואפשר לומר דרש"י סבר דבכל הני סוגיות דלעיל שרק התבואר נאסרת, מיירי בכרם שנגמרו ענביו ולא הוסיפו מאתיים, דבזה לא נאסר הגפן [ועי' תוס' מנחות (דף טו:) ד"ה שזרע כרמון].

והנה מדברי רש"י שכתב, לפי שסמך בעל השדה את זרעיו סמוך לגדר כדתנן בפרק שני (דף כו.) היה גדר בינתים זה סמוך וכו', נראה דאם לא היה גדר בינתים היה אסור לבעל הזרעים לסמוך לאחר שקדמו בעל הכרם וסמך ומשמע דכל שעדיין לא זרע בעל הזרעים מותר לבעל הכרם לסמוך, ומה שאמרה המשנה (דף כו.) לא יטע אדם אילן וכו', הוא דוקא כשבעל השדה קדם.

אבל בתוס' ד"ה אומר לו גזור כתבו, "פי' לבעל הכרם והוא המזיק דארבע אמות שאמרו להרחיק הוא בשביל עבודת הכרם כדאמר' בפ' שני לקמן (דף כו.), ואפילו ר' יוסי דקאמר לקמן (דף ית: כה:) על הניזק להרחיק את עצמו האמר רב אשי לקמן (דף כה:) מודי ר' יוסי בגירי דיליה וכו'", ע"ש⁴ ⁵. ומשמע דגם אם השני עדיין לא זרע תבואה אסור לבעל הכרם לסמוך כדי שלא יכניס מחרישתו לתוך שדה חבירו.

והנה בתוס' בודאי דמשמע דגם הגפן נאסר ומצד דיני כלאים לא היה סיבה לומר דוקא לבעל הכרם לגדור (ובפרט דלכתחילה זרעו בהיתר לפני שנפל המחיצה שביניהם), אלא דמ"מ בעל הכרם נחשב המזיק משום דאותו חייבו חכמים להרחיק, ועתה שנפרצה המחיצה ואוסרת התבואה עליו מוטל החיוב לגדור, ואם נתייאש חייב באחריותו⁶.

וגם בנמו"י משמע דהגפן נמי נאסר, ובכל זאת בעל הכרם נחשב המזיק משום דהכרם הוא האוסר, ועי' תוס' עירובין (דף צב:) ד"ה גפנים בקטנה, שהתורה הקפידה על שם כרם כדכתיב לא תזרע כרמך כלאים ולא הקפידה על שם שדה דהא לא כתיב שדך לא תטע כרם, ע"ש⁷. וביאור הענין אפשר כמו שכתב התוס' רי"ד בשם רבנו יצחק, דהגפן יונק מהזרעים יותר ממה שהזרעים יונקים מהגפן, ע"ש⁸. או יאמר בביאור דברי הנמו"י דהכרם

³ וע"ע רש"י שבת (דף קמד:) ד"ה מקדש, את התבואה משום כלאים ורש"י פסחים (דף כד:) ד"ה כלאי הכרם, כתיב פן תקדש המלאה דמשמע לא תהנה ממנו וכו' (ומשמע דוקא המלאה שהיא התבואה).

⁴ וכן כתב בעליות דרבנו יונה.

⁵ וכן כתב בעליות הרבנו יונה.

⁶ שוב ראיתי לתוס' ריד שכתב ממש כדברנו, והמהר"ם נדחק בביאור דברי התוס', ע"ש.

⁷ ועי' חזו"א (כלאים סי' ג ס"ק יט), ואפשר לפרש גם רש"י על דרך זה.

⁸ אבל מכל הראשונים שלא פרשו כן נראה דס"ל דסוף אף בכלאי הכרם כל אחד גורם איסור לשני. כמו שהבאנו לעיל (דהוקשו כלאי זרעים לכלאי בהמה ומותרים באכילה כמבואר בחולין (קטו) ובמשנה בכלאים (רפ"ח)).

הוא האוסר⁹ שהרי אם לא היה זה כרם אלא אילן אחר או ירק אחר לא היה נאסר התבואה. ועי' מאירי דיש מי שפירש דסתם שדות לזריעה הם עומדים והנוטע הוא המשנה.

ודעת השטמ"ק (דף יח.) דמה שאמרו במשנה (דף כו.) לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו הוא כגון שבתחלה נטעו בשני השדות ירק ועכשיו נמלך אחד מהם ורוצה לנטוע אילנות ולכן עליו להרחיק את כל ההרחקה אבל אם מתחלה האחד רוצה לזרוע זרעים והשני לנטוע אילנות צריכים כל אחד להרחיק ב' אמות, ע"ש. ולפי השטמ"ק ג"כ משמע דהכרם גם נאסר.

ועי' מאירי ב"ב (דף ב.) דיש מפרשים דמיירי שאין שם ענבים ולכן רק התבואה נאסרה, ואה"נ אם היה כאן ענבים שניהם היו צריכים להרחיק ב' אמות ע"ש, (ושוב מצאתי כן בשטמ"ק ב"ק ק. בשם ה"ר יהונתן). ויוצא עכ"פ בשי' המאירי דבעלמא גם הגפנים נאסרים.

בדברי תוס' דבעל הכרם חשיב מזיק והוי כגירי דילי'

ב. ובעיקר מה שכתבו התוס', דאפ"ל רבי יוסי דקאמר לקמן (דף יח: כה:): על הניזק להרחיק את עצמו האמר רב אשי לקמן (דף כה:): מודי ר' יוסי בגירי דיליה וכו', נראה פשוט דאין כוונת התוס' לאוקים ברייתא דמחיצת הכרם שנפרצה וכו' כרבי יוסי דהא רבי יוסי ס"ל גבי מסכך גפנו של חברו דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אלא דכיון דקיי"ל כרבי יוסי דעל הניזק להרחיק את עצמו טרחו התוס' לבאר דרבי מאיר שאסר גבי המסכך גפנו של חברו לעולם יודה לרבי יוסי בדיון זה דעל הניזק להרחיק את עצמו ושפיר הוי ברייתא דמחיצת הכרם אליבא דהלכתא, ודו"ק.

ומה שכתבו התוס' כאן דהוי גירי דיליה, עי' תוס' ב"ק (דף ק:): ד"ה אומר לו גזור שהוסיפו, והכא גירי דבעל כרם דחשדינן ליה שלא יביא מחרישתו בשדה חברו לפיכך צריך לעשות כותל או להרחיק ארבע אמות, ע"ש. ולשון הרבנו יונה, דאפילו רבי יוסי מודה בהא, דקיי"ל מודה רבי יוסי בגירי דיליה, וכ"ש דחיישינן להיזק גמור שמא יכניס מחרישתו או יכנס ויחרוש בשדה חברו, ע"ש¹⁰.

והנה מדברי התוס' והרבנו יונה נראה דהגירי דיליה הוא מצד דיני נזיקין דכיון שהתבואה נאסרת הרי דבעל הכרם מזיק בגירי דיליה, ומשמע מדבריהם דגם אם הכרם היה מקלקל ומזיק לתבואה היה מוטל על בעל הכרם להרחיק את עצמו דהוי גירי דיליה.

⁹ וטעם הדבר דרק הגפן אוסר הזרעים ולא שאר אילנות כתבו רמב"ן רשב"א וחי' הר"ן ומאירי דהגפנים משתרשים ומגדלים נופים והולכים אצל הזרעים והן הן הגורמות עיקר האיסור (לשון המאירי), ובספר החנוך כתב לפי שהגפן רך יותר מכל שאר אילנות חששו בה יותר.

¹⁰ וע"ש דמזה הוכיח הרבנו יונה דבעינן מחיצת הכרם גבוהה עשרה טפחים דבהכי מימנע מלעבור בשדה חברו לזמור ולארות, וגם בערובין (דף ג:): משמע דמחיצות הכרם כמחיצות שבת.

אבל הרמב"ן כתב דהא דרבי יוסי מודה כאן משום שיש איסור בדבר משום כלאים והוא המקיים כלאים בכרם שבא לתחום של חבירו ואין חבירו נכנס בתחומו, וכן פ' הרשב"א. ובקונטרס דינא דגרמי ביאר הרמב"ן יותר, דהא דמודה רבי יוסי כאן משום דיש כאן איסור בערבוב הכלאים, ובעל הכרם שנכנסים גפניו לתחום השני ועושה עיקר האיסור, עליו מוטל לדאוג לתקן המעוות ואם לא תיקן עליו לשאת באחריות מה שלא גדר ואסר תבואת השני. וע"ש דהיכא דליכא איסורא סבר רבי יוסי דעל הניזק להרחיק את עצמו מאחר דלאו גיריה דמזיק נינהו, וזה עיקר כוונתו גם בחידושי ב"ב.

וע"ש ברמב"ן דאחרים אמרו דלא אתיא כרבי יוסי אלא כרבנן ולא קי"ל כי האי מתניתא אלא לענין דדנינן דינא דגרמי וכן הוא בנמו"י, ע"ש. [ואולי מה"ט הרמב"ם לא פסק דמתניתא דמחיצת הכרם במזיק וניזק אלא באחד שיש לו זרעים וגפנים, משום דלא קי"ל כמתניתא זו על חלק זה].

האם בעי התראה רק לענין החיוב לגדור או גם לענין האיסור

ג. שם בתוס' בא"ד, "ואומר ר"י דלחכי קתני אומר לו גדור ולא קתני חייב לגדור לפי שצריך להתרות בו ואם לא התרו בו לגדור אינו חייב באחריותו וכו'".

וביאר הרבינו יונה דצריך להתרות בו משום דלא מסקי אינשי אדעתיהו להתחייב על כך ואין לחייב על כגון זה מדינא דגרמי בלא התראה, ע"ש. ומשמע דס"ל דההתראה היא ע"מ לחייב את בעל הכרם, אבל לענין איסור פשוט שנאסרה התבואה גם בלא התראה, וכן הוא להדיא במאירי דאם לא הותרה פעם ראשונה ושניה קידש אלא שאינו חייב באחריותו. וכן נראה לדקדק מדברי התוס' שכתבו דאם לא התרו בו לגדור אינו חייב באחריותו, משמע דמ"מ נאסרה התבואה.

אבל נראה דהרמב"ן והרשב"א ס"ל דמה שצריך להתרות בו הוא משום דאין זרוע ובא נאסר בתוספת אלא ברוצה בקיומו או במתייאש, וזה שאין הגפנים והתבואה של אחד, וכסבור שעל שניהם לגדור אם לא אמרו לו לגדור ונתייאש לא קידש ואע"פ שהוסיף במאתיים, ע"ש בדבריהם. [שוב ראיתי שכוונתי לדעת הגדול החת"ס בח' שהבחין במחלוקת הראשונים, והנהני].

וז"ל הטור (סי' קנ"ז ס"ה), "כתב הרמ"ה ז"ל מאן דמתחייב למגדר בינו ובין חבירו ולא גדר ואתו גנבי וגנבי ליה מידי דרך הגדר חייב לשלומי ליה. וכן כל הגורם לאפסודי ממונא דחבריה כי האי גוונא אע"ג דלא עביד מעשה, והוא דאתרו ביה מעיקרא". ומה שסיים שם הטור דלא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל וכו' (פ' דלפי הרא"ש פטור כמבואר בטור שם), עי' ב"ח שכבר תמחו על הטור בזה.

אבל המאירי הביא דיש אומרים שאף בלא התראת ב"ד חייב ולא אמרו אומרים לו גדור אלא דרך הודעת הדין, ע"ש.

כמה פעמים צריך להתרות בו

ד. עוד שם בתוס', "ולחכי נקט נמי תרי זימני נפרצה אומר לו גדור אף פעם שניה כשנפרצה צריך להתרותו שאינו סבור להיות חייב לגדור כל שעה¹¹, ונפרצה פעם שלישית מספקא לר"י אם צריך להתרותו כל שעה או שמא סגי בתרי זימני ואין צריך להתרות בו יותר". וביאר הרש"ש דבהרבה מקומות מצינו דנקיט תרי זימני והכוונה טובא¹² ולכן חשבו התוס' דכאן נמי הא דנקט תנא תרי זימני לאו דוקא.

וביאר הפורת יוסף דצדדי הספק תליא במחלוקת רבי ורשב"ג דלרבי בתרי זימני הוי חזקה ולדעתו אחר שהתרו בו תרי זימני אין צורך להתרות בו פעם שלישית, אבל לרשב"ג בתלתא זימני הוי חזקה וצריך להתרות בו פעם שלישית, ע"ש¹³. ושוב ראיתי למאירי דיש מי שפירש דנפלה פעם שלישית אפילו לא הותרה, חייב באחריותו ועל דרך מה שאמרו בתרי זימני הוי חזקה, ע"ש. ונראה לפי זה דבפעם רביעית לכו"ע אין צורך להתרותו.

האם תוספת מאתיים שבין ההתראות מתבטלת או מצטרפת

ה. שם בתוס', "ור"ת מפרש דלהכי נקט תרי זימני לאשמועינן שאם יש תוספת מאתיים בין מה שהוסיף בנפרצה ראשונה ובין מה שהוסיף בנפרצה שניה דאין מצטרפין לאסור דראשונה ראשונה בטלי וכו'".

ועי' במהר"ם דמקשין התלמידים וכו' דלמא אדרבה להכי נקיט תרי זימני לאשמועינן דמצטרפין וכו' וע"ש מה שתירץ¹⁴. אבל באמת הרמב"ן הביא דיש חולקים ואומרים וכו' דלפיכך שנו בברייתא וכו' שתי פעמים לומר לך שאם נתייאש ולא גדר עד שהוסיף במאותיים עם התוספת ראשונה הרי זה קידש וחייב באחריותו, והוא כסברת העולם. ושם ברמב"ן הביא מה שהקשו על סברת התוס' דאם כן לעולם לא יאסר בתוספת דנימא קמא קמא בטל כמו לגבי מערה יין נסך, ותירץ הרמב"ן דשאני הכא כיון שסופו לבוא והוא הולך וגדל מאליו אינו בטל משא"כ במערה שאינו איסור הבא מאליו אלא תלוי בדעתו של מערה ובמעשיו, ע"ש.

¹¹ והנה רש"י כתב בד"ה אומר לו, לבעל הכרם "גדור" וכו' ובד"ה חזרה ונפרצה אומר לו, "לגדור" (בלמ"ד), ע"ש. ודקדק בחי' רבינו יהודה בכרך דס"ל לרש"י דבפעם הראשונה צריך להתרות בו שאם לא יגדור יהיה חייב באחריותו, ובפעם השניה מספיק להודיעו דנפרצה המחיצה אבל אין צורך להתרות בו דכבר מותרה ועומד מהפעם ראשונה, וכן ביאר הנחלת משה, ע"ש.

¹² ועי' גיטין (דף לב:). דרב נחמן רצה להוכיח מהמשנה דמוסרני לפניכם פלוני ופלוני הדיינים, דשתיים ב"ד קרי להו, ורב ששת השיב לו דאטו תנא כי רוכלא ליחשב וליזיל, ע"ש.

¹³ אלא דסיים שם הפורת יוסף דמדבריי ר"י משמע דהספיקא הוא אם בשתי פעמים או בפעם אחת, ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים דודאי לא משמע כן מלשון ר"י.

¹⁴ ועי' מה שהכריע בזה בחי' החת"ס.

האם כשמחשב לבנות מהני אף אם כבר נוספו המאיתיים

ו. בתוס' (דף ב:) ד"ה נתיאש הימנה ולא גדרה, דוקא נתיאש אבל לא נתיאש ועוסק כל שעה לגדור אע"פ שהוסיף מאיתיים מותר כדתנן במסכת כלאים (פ"ה מ"ו) וכו',

ונראה מדבריהם דהיינו כשהתחיל להתעסק בבניית הכותל לפני שנתוסף מאיתיים, וכן נראה ברבנו יונה שכתב לפי שאם עוסק בבניין אע"פ שהוסיף במאיתיים קודם שגמר הגדר וכו', ע"ש.

ושם בתוס', (סוף הדיבור), "אבל לא נתיאש ועוסק כל שעה לגדור אע"פ שהוסיף מאיתיים מותר כדתנן במסכת כלאים (פ"ה מ"ו) הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע לשם אלקטנו, הוסיף מאיתיים מותר, לכשאחזור אלקטנו הוסיף מאיתיים אסור, אלמא כשהוא מחזר אחר לקיטתו אפילו הוסיף מאיתיים מותר, והטעם יש לפרש משום דכתיב (דברים כב) לא תזרע כרמך כלאים דומיא דזריעה דניחא ליה¹⁵, ע"כ.

האם טעמו של רבי יוסי דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו משום שלחברו לא ניחא בכלאיים, או שעניין ניחא תלוי בזרוע ולא בבעל השדה

ועל רבינו יונה דזה בעצם הטעם של רבי יוסי ור"ש ביבמות (דף פג:) שאמרו גבי מסכד פננו על גבי תבואתו של חברו דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, משום דלחבירו לא ניחא ליה בכלאים לכן לא נאסר תבואתו. וטעמא דרבי מאיר שאוסר ביאר הרבנו יונה משום דלזרוע עצמו ניחא ליה, ע"ש.

ועל ברמב"ן שביאר טעם דרבי יוסי ור"ש, משום דהא דאמרין בפסחים (דף כה.) דזרוע ובא בתוספת אחד ממאיתיים, הוא מדרבנן והאי כיון דלא עבד איסורא לא קנסוה רבנן, ע"ש. ובתוס' במנחות (טו:) ד"ה והתירו הגפנים, משמע דס"ל דלעולם לרבי יוסי ור"ש הזרוע ובא אסור מדאורייתא אלא דהתם בברייתא מיירי בזרעים שאינו קנבוס ולוף ותבואה ואינו אסור אלא מדרבנן ולכן להאי דלא עבד איסורא לא קנסו רבנן, ע"ש¹⁶. וצ"ל לדברי התוס' והרמב"ן דרבי מאיר דפליג ס"ל דקנסו אף למאן דלא עבד איסורא.

אבל הרשב"א ורבנו יונה כתבו דאדרבה התם מיירי בתבואה הנאסרת מדאורייתא, דאי מדרבנן לא היה אוסר רבי מאיר, ע"ש בדבריהם. והתוספות ישנים ביבמות (דף פג:) כתב הטעם דרבי יוסי ור"ש משום דכתיב "שדך לא תזרע כלאים" דמשמע דבעינן שיהיו שלו, ע"ש.

¹⁵ וכן כתב הרמב"ן ד"ה ה"ג כדתניא וכו', ע"ש. אבל כמה ראשונים למדו דין זה מפסוק המלאה הזרע דמפסוק זה למדו בפסחים (דף כה:) איסור יניקה ואיתקש מלאה להזרע מה זרוע דניחא ליה וכו' אף המלאה דניחא ליה.

¹⁶ וע"ע תוס' ביבמות (פג.) ד"ה רבי יוסי.

כיצד משערים את תוספת המאתיים

ז. והנה מדברי התוס' מנחות (דף טו): ד"ה שזרע כרמו של חבירו סמדר, שכתבו דגפנים שנגמרו "ולא הוסיפו מאתיים" לא נאסרו, ע"ש, משמע דתוספת מאתיים האוסרת היינו שגדל הגפן באיסור חלק אחד על מאתיים באופן שיש קצ"ט חלקי היתר וחלק אחד של איסור, וכן משמע בתוס' ב"ק (דף ק:;) ד"ה אומר לו גזור דהסבירו למה בכלאים לא אמרינן קמא בטל משום דאין הפסק, ע"ש¹⁷.

וכן מבואר ברש"י שם ב"ק (דף ק:;) ד"ה הרי זה קידש, וכו' וכאן יש קצ"ט מן ההיתר וחד באיסור. וכן הוא בר"ש בכלאים (פ"ה מ"ו) וכן הוא בספר החינוך (מ' תקמ"ט) שנאסרו לאחר שידע בהן שיעור שהוסיפו בגידולן חלק א' ממאתיים ממה שהיו גדולים בשעה שידע בהן, ע"ש.

אבל הרמב"ם בפיה"מ (פ"ה מ"ו) הסביר דתוספת זו תהיה משוערת בזמן וכו' וזה כי כשנאמר שזה הירק כשילקטהו ייבש שלא יהיה נשאר בו לחות במאתיים שעות אין ספק שבשיעור שעה אחת ייבש מלחותו חלק ממאתיים וכן נאמר בו כי כשיניחנו שעה יוסיף בלחותו חלק ממאתיים וכשיניחנה שעה אחת יהיה אסור, ע"ש.

וכן הוא ברמב"ם הל' כלאים (פ"ה הכ"ב), "וכיצד משערין שיעור זה, רואין אם נחתך ירק זה או מין תבואה זה מן הארץ בכמה זמן ייבש, הגע בעצמך שיבש עד שלא תשאר בו לחה במאה שעה, אם נשתהה בארץ משהגיע לו חצי שעה הרי הוסיף במאתיים לאסור, ואם שהה פחות מחצי שעה מותר", ע"ש¹⁸. ולפ"ז גם כשנשמר הירק או הגפנים נאסרו כשישארו זמן אחד ממאתיים מהזמן הדרוש לשיתייבשו.

ובהא דמשמע בתוס' דאיסור הגפנים אינו אלא כשהוסיפו הגפנים שיעור מאתיים אבל אם הגפנים נגמרו לא נאסרו אף שהוסיף הירק מאתיים, בדברי הרמב"ם שם (פ"ו ה"א) משמע דחולק, שכתב "הזורע ירק או תבואה או המקיימו עד שהוסיף במאתיים הרי זה מקדש מן הגפנים שסביבותיו שש עשרה אמה לכל רוח וכו'", ע"ש. הרי דמשמע דמיד שהוסיף הירק במאתיים נאסר גם הגפן.

¹⁷ וכן משמע בתוס' ב"ב (לו.) סד"ה אכלה ערלה וכן מבואר להדיא ברש"י פסחים (כה.).

¹⁸ והעתיקו בנמו"י ריש ב"ב (א:).

דיני בקבוקים ומארזים לעניין חילול מעשרות

הקדמה

הפרשת תרומות ומעשרות מהיין התעשייתי נעשית לפני שלב הביקוק, אולם מצוי בזמננו אצל יצרני היין הביתי שמטעמי נוחות אינם מפרישים תר"מ אלא כאשר כל היין נמצא כבר בבקבוקים [מלבד חלק התרומה ותרומת מעשר שנמצא בכלי נפרד] וכך יודעים בנקל מהו השיעור שעליהם להפריש. כשמפרישים הרי הם קוראים שם מעשר ראשון על מספר הבקבוקים הנדרש [ויש מהם שנותנים אותם ללויים], וכן עושים במעשר שני, ומחילים את היין הנמצא באותם בקבוקים על פרוטה. בטבל ודאי על הבקבוקים להיות פתוחים ולא מוגפים, כדי שתהיה ההפרשה מן המוקף.

והנה לכאורה יש לעורר שבמקרה זה יצטרכו לומר בנוסח הפדיון שהם מחילים גם את שווי הבקבוק, ולא רק את היין שבתוכו, שאם לא כן, נתפס הבקבוק בדמי מעשר שני, ואי אפשר להשליכו ללא פדיון, ומהטעם כדלהלן.

בעיה זו תהיה מצויה גם אצל אותם שמפרישים מספק או משום חומרא, כאשר הם קונים כמות של למעלה מעשרה בקבוקי יין, כך שהם מפרישים בקבוק שלם למע"ש, עליהם לחלל גם את הבקבוק עצמו.

א. במשנה במעשר שני פ"ג מ"ב מבואר שאם מילא קנקנים ביין של מעשר שני לא נתפסו הקנקנים בקדושת מעשר שני לדמיו. וכן הדין אם מילא קנקנים ביין הטבול למעשר שני, וקרא להם שם מעשר שני לפני שסתם פיהם במגופה. אולם אם סתם פיהם במגופה ואחר כך קרא להם שם מעשר שני, נתפס הקנקן בקדושת מעשר לדמיו, ואם מחלל את היין על כסף טעון הקנקן חילול כמו היין עצמו. וכן פסק הרמב"ם בהל' מעשר שני פ"ח ה"ה [ובגליונות הגר"י קנייבסקי בעל הקהילות יעקב הקשה כיצד יכול לקרוא לכל הקנקן שם מעשר על מקום אחר הא אינו מן המוקף, ותירץ שההפרשה היתה באיסור. אולם בנו הגר"ח תירץ שמיידי באופן המותר, כגון בע"ש בין השמשות, או לאפרושי מאיסורא או בתרומת מעשר לפי ש' הרמב"ם].

ובירושלמי שם מבאר ר' זעירא את מקור דין זה: "אמרה תורה פורטיהו במקדש וכונסהו בגבוליו, מה במקדש יצא קנקן לחולין אף בגבולין נתפס קנקן מעשר".

וביאור הדין, הדנה בירושלמי פרק א' ממע"ש משנה ג וכן בבבלי בעירוובין כז ע"ב מובא: "תני בן בג אומר, ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן ביין ובשכר... וביין-מלמד שלוקחין יין על גב קנקנו".

והיינו שהבא לירושלים ובידו כסף מעשר שני, ורוצה לקנות יין, רשאי לשלם בדמי המעשר גם על הקנקן שבו היין, אף שהקנקן אינו דבר מאכל. בנוסף, לאחר שמרוקן את הקנקן, אינו צריך לפדותו אלא יכול להשליכו או להשתמש בו לחולין שהרי נתקיים דינו. אולם כל זאת אם בשעה שקנה את היין היה הקנקן סתום, ודרכן להימכר סתומות, אבל אם היה הקנקן פתוח, או אף אם היה סתום אך דרכם להימכר פתוחות, יש לקנות הקנקן בדמי חולין, ואם קנה בדמי מעשר יש לפדותו.

וביארנו המפרשים שבמקום שדרכם להימכר פתוחות היינו שהמוכר מוזג את היין לכליו של קונה, וממילא הקנקן אינו חלק מקניית היין אלא נמכר בפני עצמו, ולכן אין זה הקנקן שעליו דברה תורה שנקנה אגב היין. ואף במקום שדרכם להימכר סתומות, אם הקנקן שלו פתוח יתכן שרוצה להשאיר את האפשרות למוזג לקנקנו של הלוקח, ולכן ההתייחסות לקנקן כדבר הנמכר בפני עצמו, אא"כ מוכרו סתום ובמקום שדרך למוכרו סתום.

אמנם ברור הוא שגם כשקונה סתום ובמקום שדרך לקנותו סתום מחיר היין נקבע גם בהתחשב במחיר הבקבוק, ואעפ"כ מותר לשלם מחיר מלא ממעשה, שאם לא כן אלא מחיר הבקבוק לא מעלה במחיר היין, בזה פשיטא שמותר לקנות ואפילו בקבוק פתוח שהרי שילם על היין בלבד.

דין זה הוא דין דאורייתא האמור לגבי הקונה בכסף מעשר שני בירושלים. ומבאר הירושלמי [שהובא לעיל] שקיימת הקבלה בין הפעולה שעושה האדם בירושלים במעות מע"ש, לפעולה ההפוכה שהוא עושה בגבולין, בשעה שמחלל את פירות המעשר שני בכסף, שעליו לחלל גם את הקנקן סתום במגופה בשעה שקרא לו שם מעשר שני, ובשעת קריאת שם מעשר שני נתפס גם על הקנקן קדושת מע"ש לדמיו. הקבלה זאת נקראת בלשון הירוש' "פורטיהו במקדש וכונסהו בגבולין", דהיינו כשם שעושה במקדש כשפורט את הכסף על יין וקנקנו, כך עושה כשכונס את המע"ש וצר אותו בכסף בגבולין. ומלשון הירושלמי משמע שגם הדין בגבולין הוא מדאורייתא. אמנם יש מהאחרונים שביארו שהוא דין דרבנן.

ולאור האמור, גם בזמנינו כאשר רוצה אדם לקרוא שם מע"ש על בקבוק שלם של יין, הרי הוא מחיל קדושת מעשר שני לדמיו גם על הבקבוק, ולכן בשעה שמחלל את היין על כסף הריהו צריך לפרש שמחלל גם את הבקבוק, שאם לא כן לא פוקע מהבקבוק דין מע"ש, ואסור לזרוקו. ואף שבזמנינו אין משמעות למחיר הבקבוק שהרי מחללים על שווה פרוטה, מ"מ יש להזכיר זאת בשעה שמחלל.

ויש להוסיף שאף אם אינו סותם את פי הבקבוק [כדי שתהיה ההפרשה מן המוקף] נראה שחלה קדושת מע"ש לדמיו על הבקבוק. ואף שבמשנה ובפוסקים מבואר שלא נתפס הבקבוק בדמי המעשר אא"כ סתם במגופה, נראה לומר שזה דווקא בזמנם שהיה המוכר מוזג לקנקנו של לוקח, על כן כל זמן שלא גפן אין הקנקן שייך ליין, אולם בזמנינו שכאשר מוזגים את היין מהחבית לבקבוקים, אין מוציאים את היין משם אלא בשעה ששותים, מסתבר שדינו כדין סתם במגופה האמור במשנה. וצ"ע.

[באגרות משה [י"ד ח"ב סי' מ] הוציא מדין זה היתר לעניין כלים של גוים שיש בתוכם משקה, והם נמכרים עם הבקבוקים, שאינם צריכים טבילה גם לאחר שגמר לשתותם ורוצה להמשיך ולהשתמש בבקבוק, זאת משום שלמד ממשנה זו שכל זמן שהמשקה נמצא בבקבוק, אין הכלי נידון ככלי מאחר שהוא טפל למשקים שבו, ורק לאחר שהישראל שתה את המשקה חזר להיות כלי, והישראל עושהו כלי ולכן אין צריך טבילה. ונראה מדבריו שלמד שכלי זה טפל לגמרי למשקה ונחשב חלק ממנו, ולכן צריך לפדותו. ולומד מזה לדין דאורייתא של טבילת כלים, ומשמע שגם בדין מע"ש הוא מדין דאורייתא, וכפשוטו הירושלמי].

ב. הובא לעיל דינו של בן בג בג שניתן לקנות גם את הקנקן בכסף מעשר. וכן מבואר שם שניתן לקנות בהמה עם עורה אף שהעור אינו נאכל, ולאחר שהיו אוכלים את הבשר היו משתמשים בעור לצרכיהם הפרטיים [וכן מובא באבות דרבי נתן פרק לה שהאכסנאים שהיו באים לירושלים היו מתכוונים ולוקחים בהמות שעורותיהם יפים במיוחד, כדי להשאיר אותם לאחר שאכלו כשכר למארחיהם. אמנם לא ברור אם היו עושים כן בכסף מעשר שני או בחולין].

ומביא הירושלמי את דברי ר"ז שכ"ז דווקא אם המוכר אינו אומן של עורות שאז אין העור חשוב בעיניו לקנות אותו בפני עצמו, ולכן ניקח אגב הבשר, אבל אם המוכר אומן, שדרכו לקנות עורות בפני עצמם, אין העור ניקח אגב הבשר. ומקורו הוא מדברי המשנה שהובאה לעיל, שאם אין דרך הקנקנים להימכר סתומות אינו יכול לקנות את הקנקן אף שזה סתום.

ומוסיף רב מנא שהוא הדין אם הלוקח הוא אומן, נעשה כלוקח את הקנקן בפני עצמו. והנה הרמב"ם בריש פ"ח ממע"ש הביא רק את דברי ר"ז שכשהמוכר אומן [הרמב"ם כתב תגר, והיינו הך] אינו יכול לקנות ולא יצא העור או הקנקן לחולין, אך לא פירש שה"ה כשהלוקח אומן.

וכבר דייקו כן המהר"י קורקוס והכס"מ וכתבו שהרמב"ם לא פסק כן משום שסובר שר"ז לא סבירא ליה כן, אלא רק במוכר הדבר תלוי. ע"ש.

ויש להבין מה הסברא לחלק בין לוקח אומן למוכר.

ובס' שלמי שמחה תי' שעיקר קביעת המחיר בכל מקח נעשית על ידי מוכר, והלוקח שרוצה לקנות אינו אלא מקבל את רצון המוכר, ואין הדבר תלוי בדעתו כלל, ולכן אם המוכר אומן הרי הוא מתמחר [מלשון קובע מחיר] את הבשר בפני עצמו ואת העור בפני עצמו. אבל כשהלוקח אומן, והמוכר לא, המוכר אינו מתמחר את העור, ובו הדבר תלוי.

אולם לענ"ד יל"ע דאם דבריו נכונים ובמציאות של דעת בני אדם המחיר תלוי ביד המוכר, א"כ מה טעמו של רב מנא שסבר שגם כשלווקח אומן הדין כן. ודוחק לומר שזוהי נחלקו.

ועוד, דאף אם בהלכות מקח וממכר תלוי המחיר אך ורק ביד המוכר, אולם לגבי חילול מעשר שני יש לומר שהלוקח קובע כיצד יחול הפדיון, כשם שאם מחלל שלא בדרך מקח הוא קובע את מחיר הפדיון. והרי אותו לוקח אומן עצמו אם היה מחלל שלא בדרך מקח אלא בדרך חילול היה צריך לתמחר את החילול לפי שוויו, הבשר בפני עצמו והעור בפני עצמו, שהרי זהו המחיר לגביו, וא"כ כשנתן את דמי המעשר למוכר גם אז מחלל את המעות לפי הערך הזה, ואמאי לא ייתפסו הדמים לפי מחשבתו. כלומר, אף אם נסכים שלגבי מקח המוכר הוא הקובע, אולם כיצד יחול הפדיון בזה יתכן שדעתו של המחלל היא הקובעת.

אולם נראה לומר שאפשר שסבר הרמב"ם שאף שלעניין חילול הדבר תלוי במחלל, מ"מ במכר תלוי במוכר, משום שניחא ללוקח האומן לבטל דעתו ולשלם כפי דעתו של המוכר שאינו אומן, שהרי מאחר שהוא אומן והוא מחשיב את העור, היה צריך לשלם יותר, ומה שאינו משלם יותר הוא משום שהלוקח אינו אומן ואינו מתמחר את העור, לפיכך אומר הלוקח האומן לעצמו, אף שעבורי שווה המקח יותר מחמת שאני אומן, אולם מאחר שהמוכר אינו אומן והוא מוכר לי את הבשר ולא מתמחר את מחיר העור, עדיף לי לקנות כפי דעתו של מוכר ובכך אשלם פחות. ויוצא שאף שאם היה פודה היה מתמחר אחרת, אולם כשקונה הוא מתמחר את הבהמה לפי דעתו של לוקח, ובכך הוא מחלל. והרי זה כמי שקונה בשר ומקבל את העור במתנה, שאף שלו שווה העור אולם במקח הזה הוא לא שילם עליו. ובס"ד ראינו שכענין זה כ' בערוך השולחן סי' קלב ס"ו.

לעומת זאת, כאשר המוכר הוא אומן, מבטל הלוקח את דעתו ורצונו לתמחר רק את היין, מאחר שיועד שקונה מאומן, ולאומן שווה הכלי, הרי הוא יודע שמחיר היין אצל זה כולל בתוכו גם מחיר נפרד לקנקן.

ג. והעולה לדינא מהנ"ל שבמהרה יבנה ביהמ"ק במהרה בימינו, ונעלה לירושלים עם מעות מעשר שני, נקנה יין בבקבוק ונשלם את מחירו המלא מכסף מעשר שני.

אלא שמאחר שבכל חשבונית קניה מפורט שמשלמים מחיר מסוים ובנוסף משלמים סכום קצוב כדמי פקדון על הבקבוקים, וכל אחד יודע ויכול להחזיר את הבקבוק ולקבל את דמי הפקדון, הרי שכולנו אומנים לגבי מחיר הפקדון הנקוב [ואפילו מי שאינו מחזיר את הבקבוקים אלא זורקם, מ"מ מאחר שמחיר הפקדון נקוב וקצוב הרי שההתייחסות אליו היא כדבר בפני עצמו], ועל כן נצטרך לשלם את המחיר הזה מדמי חולין, ואם נשלם מדמי המעשר, לא יצא הבקבוק לחולין לאחר גמר השימוש עד שנחלל ממנו את דמי הפקדון הקצובים.

יש להוסיף שאם יהיה המוכר אומן, הרי שהוא מתמחר את הבקבוק ביותר משווי דמי הפקדון הנקובים, במקרה זה יהיה צריך הקונה לחלל את הבקבוק על השווי כפי ששווה למוכר.

והחיידוש העולה מכאן הוא שיתכן שתהיה התייחסות למקח אחד ביותר משתי אופני תימחור. אם המוכר אינו אומן הרי שכל מחיר הבקבוק מובלע במחיר היין ונקנה בדמי מעשר ויוצא לחולין כשיתרוקן. ואם יש דמי פקדון קצובים על הבקבוק הרי שכל אחד הוא אומן ביחס לדמי הפקדון. ואם המוכר הוא אומן והבקבוק שווה לו יותר הרי שהוא אומן ביחס לשווי הבקבוק האמיתי, ויהיה צורך לפדות שווי זה.

יש לעיין מדוע לא נחשיב כל מוכר יין שהוא אומן, שהרי כדי למכור את היין הוא קנה קנקנים ושילם תמורתם, כדי שיוכל למכור את היין. הרי שכשהוא קובע את מחיר היין הוא מחשב גם את עלות הבקבוק, ומדוע אינו מוגדר כאומן?

יש לומר שכל שעיקר מטרתו היא מכירת היין, ולצורך כך הוא אורז אותו ומוכרו עם הקנקן אף שהתימחור הראשון נעשה גם מחמת הקנקן, אולם המכירה עצמה מתייחסת ליין, ועל כך קוצב דמים. והיינו שזה שוויו של היין שלפנינו כפי שהוא כמוצר מוגמר. אך כשהוא אומן ההתייחסות למקח אינה רק כמכירת יין אלא כמכירת יין בפני עצמו וקנקן בפני עצמו.

נמצא לפי זה שגם אדם שמתעסק בייצור יין ביתי ולשם כך צריך לקנות בקבוקים, עדיין אינו נקרא אומן אלא אם כן הוא מוכר בבקבוקים בפני"ע.

ד. והנה בתחילת דברינו כתבנו שמי שקורא שם מע"ש על יין שנמצא בבקבוק הריהו חייב לחלל גם את הבקבוק עצמו, על פי ההקבלה של "פורטיהו במקדש וכוונסהו בגבולין".

ולפי ההקבלה הנ"ל צ"ל גם הדין שכשם שבמקדש אם המוכר אומן לא יוצא הקנקן לחולין, כך בגבולין אם הוא אומן לא ייתפס הקנקן בקדושת מעשר, ולא יצטרכו לפדותו. ואמנם צ"ע שלא מצאנו מי שכותב זאת, שיהיה הדין שונה באומן.

ואם כנים הדברים הרי שלפי מה שכתבנו למעלה שמאחר שדמי הפקדון של הבקבוק קצובים וידועים, הרי שכל אחד מאתנו הוא אומן ביחס לעלות דמי הפקדון, וממילא לא יצטרכו לחלל זאת.

ואעפ"כ נראה לענ"ד שיש לכוין ולהזכיר שחילול המעשר יהיה גם על שווי הבקבוק, שהרי שווי הבקבוק האמיתי הוא יותר מדמי הפקדון, וסכום זה נתפס בקדושת מעשר מאחר שלגבי זה אין אנו אומנים.

אמנם, אם תהיה מציאות שבה נהיה אומנים על הבקבוקים, נראה שלא ייתפסו דמיו. ה. מי שירצה לקנות בירושלים בכסף מע"ש מוצרי חלב וגבינה ודומיהם שארזים תמיד בגביעים או במארזים למיניהם, בודאי שיוכל לשלם זאת מכסף מעשר, אף שהמחיר מושפע מעלות האריזה, וכמבואר לעיל.

אולם, מי שירצה לקנות מוצרים שנקנים בחנויות לפי משקל, והלקוח ממלא לעצמו כרצונו, ומשתמש בקופסאות שבעה"ב מעמיד לרשותו, כאן יש לשאול האם ניתן יהיה לשלם את עלות המארז בכספי המעשר. לדוגמא, יכנס אדם לבית מאפה שבו נקנים עוגות ועוגיות במשקל, יקח לעצמו קופסת קרטון או פלסטיק קשיח, וימלא בה עוגיות. כאשר שוקלים את העוגות הריהו משלם בדרך כלל גם על המארז כפי משקלו לפי המחיר לקילו של העוגיות שלקח [ויש שהעירו שיש בזה חשש גזל, ואין כאן המקום להאריך בזה], ויש מקומות שמשלם על האריזה מחיר קבוע, ומנכים לו את משקל האריזה ממשקל העוגיות [וכך ראוי לעשות]. ויש לדון שלכאורה אינו יכול לשלם בכסף מעשר על האריזה הפתוחה, ואם קנה בכסף מע"ש אין האריזה יוצאת לחולין בגמר השימוש, ועליו לפדותה בשויה.

אמנם, היה נראה לומר שגם בזה אפשר שמותר לקנות בכסף מע"ש, ובגמר השימוש היא תצא לחולין, שכן אין אף אדם שמוגיע לחנות עוגיות או פיצוחים ומבקש למלא בכלי שלו, אלא כל הקונים ללא יוצא מהכלל משתמשים בכלי בעל הבית, אם זה בשקיות, בקופסאות או במארזים למיניהם, ועל כן נראה היה לומר שכלים אלו בטלים למאכל, ודינם כדין המאכלים המשוקים בארזות סגורות שבטלים אגב המאכל, ומובלעים בו כדלעיל. ואף שאינם סגורים מ"מ דינם כדין הכלים משום שדרך היא לקבל את הכלים האלו מהמוכר. וכן משמע מהראשונים במסכת מע"ש פ"א מ"ד שמבארים שמש"כ שסלי זיתים וענבים אינם ניקחים ולא יוצאים לחולין הוא משום שהרגילות היא למכור את הענבים בנפרד ללא הסלים, ומוכח שכשהרגילות למכור את הכלי עם המאכל הרי זה ניקח בכסף מעשר [אמנם בר"ש וברא"ש שם הוסיפו טעם נוסף שדווקא בין בטל הכלי אגב היין משום שהכלי שומר ליין, אולם מוכח שגמ' בעירובין כז: ובראשונים שם שהעיקר הוא הטעם הראשון].

אף על פי כן נראה ברור שאין לשלם בכסף מעשר את מחיר אריזה זו, שכן כל הדין שבטל הכלי אגב המאכל הוא משום שאפשר להתייחס למחיר כמחירו של המאכל עצמו, אולם באותם דברים שקונים לפי משקל משלמים בנוסף על האריזה, בין אם שוקלים אותה, ובין אם יש לה מחיר קבוע. ומאחר שכן, הרי שאין הכלי מובלע במאכל.

ו. מאחר שמים ומלח אינם נקנים מכספי מעשר, אסור יהיה לקנות מים או מי סודה בירושלים, אולם מותר יהיה לקנות את כל סוגי המשקאות הקלים, ולשלם את מחירם המלא מכספי מעשר שני. ואף שרוב התכולה של המשקאות היא מים, מותר לקנות את המשקה כדין מים שעירב לתוכן שמן וכדומה, שאגב השמן ניקחים גם המים.

ומי שעבר וקנה בקבוק מים מכסף מעשר, יש מחלוקת בראשונים אם חל החילול. דעת כמעט כל הראשונים שלא חל החילול ויהיה הדין ככל הדברים שלא קונים בכסף מעשר, דהיינו שיחזרו דמיו למקומן, או אם המוכר אינו לפנינו, יאכל כנגדו, כמבואר במשניות בפ"א ממעשר. אולם דעת הרמב"ם [בפיה"מ ובהלכות בפ"ז הי"ד] היא שביזה התחללו המעות אעפ"י שלא נתפסה קדושת מעשר על המים. אמנם לדינא יצטרך לנהוג מספק לחומרא כדעת רוב הראשונים.

אולם יש להסתפק לדעת הרמב"ם מה דינו של הבקבוק שבו המים, האם לדעתו גם הבקבוק לא נתפס בדמי המעשר מאחר שהוא מתבטל למים, או שמאחר שחידוש התורה

שקנקן בטל ליין נאמר במקום שמותר לקנות, ולא באופן האסור, יתפס הבקבוק בדמי מעשר ויהיה צורך לפדותו. ומ"מ מספק צריך לפדותו.

העולה לדינא:

בזמן הזה לענין חילול מע"ש:

א. מי שקורא שם מעש"ש על יין הנמצא כבר בבקבוק, חייב לפדות גם את הבקבוק, שאם לא כן, אסור לו להשתמש בו או לזרוקו.

ב. גם אם קרא שם מעשר שני בעוד שהבקבוק היה פתוח, נראה שנתפס הבקבוק בקדושת מע"ש לדמיו, ודינו כדין קנקנים של גפן האמור במשנה.

ג. יש לחלל את הבקבוק אף על פי שדמי הפקדון נקובים בכל קניה.

ד. אם יהיה מצב שבו המוכר הוא תגר או אומן של הבקבוקים, דהיינו שהוא מוכר גם בבקבוקים ריקים בפני עצמו, במקרה כזה לא תיתפס קדושת מע"ש בבקבוק, ולא יצטרך לפדותו.

בזמן הבית לגבי קניית יין בירושלים בדמי מע"ש:

ה. הרוצה לקנות יין בדמי מעשר שני בירושלים בזמן בית המקדש במהרה בימינו יכול לשלם על כולו בדמי מעש"ש, מלבד דמי הפקדון הנקובים, שאותם ישלם מדמי חולין. ובאופן הזה יכול להשתמש בגמר שתיית היין בבקבוק לצרכיו הפרטיים או לזרוקו לאשפה.

ו. ואם עבר וקנה בדמי כולו, יצטרך לפדות את שווי דמי הפקדון מהבקבוק, וקודם לכן לא יצא הבקבוק לחולין.

ז. ואם המוכר הוא אומן או תגר, דהיינו שסוחר גם בבקבוקים ריקים, אינו יכול לקנות בדמי המעשר את כל מחיר הבקבוק.

ח. ניתן יהיה לשלם בירושלים על כל המאכלים הנמכרים באריות קבועות, אף שמחירם נקבע ומושפע מעלות האריזה, כגון גבינות ועוגות במאריזים.

ט. אולם, כל המוצרים שנמכרים לפי משקל, ומשלמים על המאריזים בנפרד, לא ניתן יהיה לשלם על המאריזים מכספי המעשר.

י. ניתן יהיה לקנות משקאות קלים ולשלם את כל עלותו ממע"ש.

יא. לא יהיה ניתן לקנות בבקבוקי מים וסודה. ואם עבר וקנה יחזור המקח למוכר ויקבל חזרה את הדמים, ואם המוכר אינו כאן, יאכל כנגדם, כמבואר דינו ברמב"ם פ"ז ממע"ש.

בברכה

משה לנדאו

יום שלישי ז' שבט התשע"ג

לכבוד

הרב יוסף מאיר שטורך שליט"א

עורך גליון "תנובות שדה"

שלום וברכה!

קטונתי מלדבר אבל הרגשתי חובה לעצמי להתייחס לד' הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א בגליון האחרון (כסלו-טבת) אודות צמח הנותן פרי תוך שנתו לענין ערלה, שנשאל מדוע לא מתייחסים לד' הרב איש מצליח שטען שאין מקור להקל בזה בתוספתא וכו', והרה"ג השיב לו והביא תמצית דבריו בשו"ת חלקת השדה.

ואחר בקשת המחילה כיאה וכיאות מהרה"ג, כפי הנראה לא הרב השואל ולא הרב המשיב עיינו כיאות בכל תשובת הרב איש מצליח בנושא זה, שכן המעיין שם היטב יראה שמה שטען האיש מצליח שאין תוספתא כזו וכו' וכו' הוא פרט שולי וקטן מכל דבריו שם, ועיקר דבריו שם הם שלא יעלה על הדעת שהאחרונים ימציאו מליבם סימנים לקבוע מה אילן ומה לא, ולכן כתב שכל דבריהם נאמרו רק בנידונם דהיינו בחצילים שבלא"ה לדעת הגאונים אינם אילן. והאריך לבאר דבריו שם באורך וברוחב, ע"ש, באורך. וא"א להשיג עליו מבלי לעיין היטב בכל דבריו שם, ובחודשים אלו זכיתי לפרסם מאמר בענין הפאפיה בירחון "אור תורה" (חודשים טבת-שבט שנה זו) והשתדלתי להקיף נושא זה מכל צדדיו ושם התייחסתי והערתי מה שנלע"ד ע"ד הרב חלקת השדה שליט"א. אשמח אם תהיה אפשרות שהגאון הנ"ל יפנה מזמנו היקר ויעיין בדברינו שם אם צדקו אם לא, ולו משפט הבחירה. [אוכל לשלוח העתק של המאמר אם יש צורך].

בברכת התורה

אביחי נחום

ישיבת כסא רחמים

לכב'

הרב אביחי נחום

מסרתי, כמבוקש, לעיונו של הרה"ג רבי שניאור ז. רווח, והעביר אלי דברי תגובתו כדלהלן:

בטוחני שבמה שחשדני הכותב שלא עיינתי כראוי בתשובת הגאון בעל איש מצליח זצ"ל, שבוודאי הוא לא נכשל בזה ועיין כראוי בתשובתי בחלקת השדה שם. ובכן להבדיל ממה שכתבתי בתשובתי האחרונה לרב השואל, ששאל רק על מקור הטעם של נותן תוך שנתו

אם הוא קיים בתוספתא או לא ועל כך הוא קיבל את תשובתו, בספרי שו"ת חלקת השדה ח"א כתבתי והארכתי בכל מכלול הדברים ובמקורות הדין, ושם באריכות גם התייחסתי לעיקר טענת הרב השואל כאן, שא"א לחדש מליבם טעמים שלא כתובים בתורה, ואבהיר מעט את הדברים. שהרי ברור שטענתו של הגאון בעל איש מצליח, על חידוש הדין ידעו אותה גם אותם גאוני עליון ובהם הרדב"ז, שו"ת הלק"ט המהר"ם אלשיך ועוד. אלא שהם לא חששו לטענה זו וכתבו טעמים של עצמם כגון נותן תוך שנתו, גזעו חלול, וירידה באיכות הפירות משנה לשנה. זאת ועוד, שבשו"ת הלק"ט כבר טען טענה זו על דברי הרדב"ז שהתיר משום "נותן פרי תוך שנתו" וטען כנגדו שזה טעם קלוש להתיר איסור תורה, ולכן כתב טענה חדשה מדידה של "גזע חלול". אולם מה לעשות שגם טעם זה לא כתוב בתורה, והוא לא פחות קלוש [ואף קלוש יותר וכפי שהבאתי שם לטעון כנגדו ממה שפסק הרמב"ם גבי קנים שהם מין אילן, ראה שם]. וה"ה בכה"ג ניתן לראות בדברי מרן הרחזו"א זצ"ל שכתב בערלה סי' יב, שטעם זה לא נזכר בגמרא, ולכן הוסיף וכתב שאם זה גם אינו מתקיים יותר משלש שנים, בכה"ג אין בו ערלה, ומה לעשות וגם טענתו זו לא כתובה בגמרא, והוא זצ"ל הרגיש בזה, וכתב שם בהמשך שסברתו נכללת בדברי הגאונים. אולם עדיין יקשה שהרי הגאונים דיברו שהגזע כלה לגמרי בחורף ועולה משורשיו כל שנה, וסברתו של הרחזו"א להתיר גם בעץ הגדל ברציפות רק שאיננו מתקיים יותר משלש שנים, והיאך זה נכלל בסברת הגאונים? ומכח כל זה כתבתי שם, שכל הטעמים נובעים מאותו טעם הנזכר בירושלמי אודות הכרוב, והכל תלוי בגזע, כלומר באופיו של הגזע, ומכאן נובעים כל הטעמים שמבארים את הטעם העיקרי הנזכר בגמרא, ולכן כל שהגזע כלה לאחר הגידול ומוציא גזע אחר משורשיו הוא סימן לחולשת הגזע ואיננו אילן. וכן צמח שנותן פרי תוך שנתו, ובהכרח שאין לו זמן להתחזק ולהתעצב כמו שאר גזעי אילן, שלא מוציאים אלא לאחר כמה שנים, כיון שבזמן הראשון הם מעצבים את גזעם ולכן הן גם נותרים כמה שנים, ולהבדיל מן הירקות. וכן הטעם של חלול מלמד על חולשתו של הגזע. וכן הטעם של ירידה באיכות הפירות, מלמד שהגזע לא חזק דיו להוציא פירות ראויים כל הזמן. וכן הטעם של הגזע כשאינו מתקיים. כך שכל הפוסקים ביארו דין אחד וכולם מקורם קודם מן הירושלמי והגאונים. רק שהם נחלקו האם כל טעם בפני עצמו חזק דיו להפקיע הגדרה של אילן, אויש צורך כמה טעמים ביחד, וכן נחלקו איזה מהטעמים קלוש או חזק יותר. אך לענין מקורו של הדין אין כל תלונה. ולכן הסרתי בתשובתי שם טענה זו, ובזה ביארתי סוגיות נוספות שטענו חלק מן הפוסקים זה כנגד זה. ועל כן גם טענתך מיושבת. ועי' עוד היטב בתשובתי שם ותמצא בע"ה יישוב על טענותיך. ש.ז.ר.

תרומות ומעשרות במפעל למיצי פירות

שאלה:

אני משגיח במפעל לייצור מיצים טבעיים. האם חייבים להפריש תרו"מ דוקא מהפירות עצמם קודם הסחיטה, או שאפשר להפריש גם מהשאריות (פולפא) והאם ניתן להפריש תרו"מ גם ממז' הפירות.

תשובה:

להלכה ניתן להפריש תרו"מ גם מהמשקין היוצאים מן הפירות, ויש החוששין ומחמירים שלא להפריש מן המשקין הפירות ויש החוששים כן לכל הפחות לכתחילה. ומכל מקום נהגו להקל ואף בכשרות למהדרין ניתן להקל. ומי שרוצה להחמיר, יכול עדיין להפריש גם מפירות הבררה שעדיין ראויים לאכילה וכן מהפולפא שהוא שארית הנותרת אחר סחיטת הפרי, ובלבד שיהא אחר סחיטה ראשונה או שניה שאז עדיין ראויה לאכילה ויש בה ממשות הפרי עם הטעם והריח וראוי למאכל אדם בשופי.

מקורות:

בחולין (קכ.). אי', "תנן התם הקפה את הדם ואכלו או שהמחה את החלב וגמעו חייב בשלמא הקפה את הדם ואכלו כיון דאקפיה אחשובי אחשביה אלא המחא את החלב וגמעו אכילה כתיבא ביה והא לאו אכילה היא אמר ר"ל אמר קרא נפש לרבות את השותה.

תניא נמי גבי חמץ כה"ג המחחו וגמעו אם חמץ הוא ענוש כרת כו' בשלמא וכו' אלא אם חמץ הוא ענוש כרת אכילה כתיבא ביה. אמר ריש לקיש אמר קרא נפש לרבות את השותה.

ותניא נמי גבי נבלת עוף טהור כה"ג המחחו באור טמא בחמה טהור והוינן בה אכילה כתיב ביה אמר ריש לקיש אמר קרא נפש לרבות את השותה. וצריכי וכו'."

ושם בע"ב אי', "והא דתניא הטבל והחדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאין מהן כמותן מנלן וכי תימא ליגמר מהנך מה להנך שכן איסור הבא מזליו הו' כו'.

גמרינן מבכורים ובכורים גופייהו מנלן דתני ר' יוסי פרי פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה הביא ענבים ודרבן מנין תלמוד לומר תביא. איכא למיפרך מה לבכורים כו'.

אלא גמר מתרומה. ותרומה גופה מנלן דאיתקש לבכורים כו'. מה לתרומה שכן וכו', אלא גמר מתרווייהו מתרומה ובכורים. מה לתרומה ובכורים שכן כו'. אלא אתיא מתרומה וחד מהנך או מבכורים וחד מהנך.

והא דתנן דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סיתווניות ושאר מיני פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ור' יהושע פוטר במאי פליגי בדון מינה ומינה ובדון מינה ואוקי באתרה קמיפליגי כו".

ועי"ש דר"א סבר דבתרומה משקין היוצאין מהם כמותן אפילו שאר מינים וכביכורים ורבי יהושע סבר דתרומה וביכורים וערלה משקין היוצאין מהן כמותן בתירוש ויצהר אין, מידי אחרינא לא. ובתרומה נפק"מ לחומש ובערלה נפק"מ למלקות, וכדאי' בגמ' שם, "והא דתנן אין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים מני רבי יהושע היא כו". דע"ש דגמר ביכורים מתרומה וערלה מביכורים.

וקי"ל כר' יהושע, דזר האוכל תרומה ממשקין של שאר פירות פטור מחומש, ולענין טבל וערלה וכו' פטור ממלקות בכל הני מיילי וכ"פ הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הכ"ב) ובירושלמי אי' דקרן חייב, וברמב"ם (תרומות פ"א ה"ב) משמע דפטור מהכל, ובראב"ד כ' דתיפו"ל דחייב לשלם קרן משום גזל הכהנים. ומ"מ גם לר' יהושע יש איסור, כדמשמע במשנה שמייתי בגמ' שם והוא משנה בתרומות פ"א מ"ב דמשמע דנחלקו רק לגבי קרן וחומש, וכן כע"ז לגבי ערלה דמייתי שם דאין סופגין את הארבעים, אבל משמע שאסור. ודעת הכס"מ לדעת הרמב"ם (במאכלות אסורות שם) דהא דאין לוקין עליהן אבל אסורים היינו מדרבנן ודעת החינוך (מצוה רפד) דהוא איסור מן התורה (וכ"ד הקרית ספר למבי"ט ובחי' חת"ס (חולין קכ ע"ב). ולכאז' צ"ל דגם דבריהם אינו אלא לשי' הרמב"ם דס"ל דבשאר פירות חייבים על הפירות עצמן בתרו"מ מן התורה, אבל לשי' החינוך עצמו שם בשאר פירות אף על הפירות עצמן חייבין בתרו"מ רק מדרבנן ופשיטא שה"ה לגבי משקין היוצאין מהן.

והנה א"נ בדעת הרמב"ם דהמשקין אסורין מן התורה יש לדון ביסוד איסורן.

דאפ"ל דכיון שבשעה שהמשקין היו בתוך הפרי חל על הפרי איסור טבל, ואיסור זה כולל את כל הפרי וגם המשקין שבתוכו, אזי גם כשיצאו לא פקע איסורם.

ועוד אפ"ל, דבאמת על המשקין לא חל איסור טבל לא מצד עצמן ואף לא מצד איסור טבל שחל על הפרי כשהיו בתוכו, כיון שכשיצאו מן הפרי היה מן הראוי שיפקע מהם איסור טבל כיון שאין איסור טבל על משקין. ורק שיש להם דין של כל היוצא מן האיסור שאסור.

אכן, אם לדעת הרמב"ם האיסור הוא מדרבנן, י"ל באופן פשוט, שאף שמן התורה אין איסור טבל על משקין ולא חל איסור כלל, מ"מ רבנן חייבו גם את המשקין בתרומה ואסורם באכילה כדין טבל.

ומעתה בנדון דידן, אם איסורם מדאורייתא מצד דין טבל שכבר חל עליהם בשעה שהיו בתוך הפירות, או מצד דין היוצא מן האיסור, א"כ כעת בתור משקין אינם חפצא שיש בהם דיני הפרשת תרו"מ ול"ש להפריש מינייהו תרו"מ.

אכן אם לדעת הרמב"ם האיסור הוא מדרבנן, אזי בפשטות צ"ל דרבנן החילו על המשקין דיני טבל מדרבנן ולענין זה יהני ההפרשה. והכי מסתבר, דכל מה שהחילו עליהם רבנן דין טבל הוא לענין לחייב הפרשה עליהם. אם כי יתכן דרבנן בעו דפריש מן הפירות קודם שיצאו מהם המשקין. ויל"ע.

ועי' במעדני ארץ (תרומות פ"ב ה"א סק"ד) שהלך בדרך זו דאיסור טבל שלהם מדרבנן ומהני תרומה, דעי"ש שצידד כדעת החינוך והק"ס דלר' יהושע האיסור טבל הוא מדרבנן, וא"כ אתי תרומה מדרבנן ומהני להתיר איסור טבל מדרבנן.

וע"ש עוד דלר"א דמשקין היוצאין מהן כמותן לעניין דאורייתא מ"מ כ"ז רק לעניין דלא פקע איסור טבל מהם אבל לא שהו בכלל הפרשה, עי"ש. והן אמת שיש בדבריו חידוש גדול, דאנן אמרינן חילוק זה בדעת ר"י דמשקין היוצאין מהן לאו כמותן ורק דמ"מ איסור איכא ובזה אם הוי דאורייתא אזי ל"מ הפרשה להתירם כיון שלעניין תרומה משקין היוצאין מהם אינן כמותם. אבל לר"א דמשקין היוצאין מהן כמותן, לכאוף ה"ה לגבי תרומה. ויל"ע.

מיהו לכאוף הכי משמע ברש"י בסוגי' דחולין שכ' לגבי שי' ר"א וז"ל, **"אף תרומה נמי. שהפרישה בפירות כגון תמרים ותפוחים כיון דתרומה נוהגת בפרי אף על גב דאינה נוהגת במשקין שלהן אלא בתירוש ויצהר בלבד, הנך משקין כיון דמפירות תרומה אתו הרי הן כתרומה כו"**. ומבואר דגם לר"א ליכא דין תרומה על משקין היוצאין מן הפירות היכא שהפירות עצמן לא התחייבו בתרו"מ קודם שיצאו מהן המשקין. ומשמע עוד דגם אחר שהפירות התחייבו לא מהני הפרשה אלא בפירות עצמן ולא במשקין היוצאין מהן. ורק שלר"א כל שהפריש תרו"מ מן הפירות אזי דין תרומה לא פקע ממשקין היוצאין מהן וזר האוכלן חייב, אבל לר' יהושע דין תרומה פקע מינייהו.

ומבואר דאף לר"א לא חל שם תרומה במשקין היוצאין מהן אי לאו שהיה בפירות בעת ההפרשה, וא"כ אם יצאו ועוד לא הפריש לא תועיל כעת ההפרשה.

אלא שבאמת מהתם משמע עוד דאף לר' יהושע לא חל שם תרומה על משקין היוצאין מהן ולא עוד אלא שאף אם הפריש הפירות אזי כשיצאו מהן משקין פקע מינייהו דין תרומה, ולכאוף א"כ גם לר' יהושע לכאוף א"א להפריש תרו"מ ממיצי הפירות. אכן זה אינו, דהא כל מה שדיבר ר' יהושע היינו כלפי הדין דאורייתא, אבל א"נ דעדיין רבנן באו ונתנו בו דין טבל אזי שפיר איכא למימר דה"ה דמהני הפרשת תרומה מדרבנן. [אמנם עי' במעדני ארץ שם שדחה באו"א ההוכחה מדברי רש"י לגבי שי' ר' יהושע והוא דכוונת רש"י לאפקי מפירות שעוד לא נגמרה מלאכתן ולא חל בהם האיסור עי"ש]. ומ"מ לגבי שי' ר"א מוכח לכאוף כהמעדני ארץ.

וכע"ז יש לדחות מלהוכיח דל"מ הפרשת תרו"מ ממשקין של מי פירות לר' יהושע, מרש"י בברכות דף לח. לגבי הא דא"י שם דמשקה דשאר פירות אינו אלא זיעה בעלמא, עי"ש דהאי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו, מ"ט זיעה בעלמא הוא, כמאן כהאי תנא, דבש תמרים ויין תפוחים וכו', ר"א מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר. ופירש"י ז"ל דר"י פוטר משום שהוא זיעה בעלמא, ואין שם תרומה חל עליו. וכן נקט כע"ז הרשב"א שם, דלא חל שם תרומה על סחיטת פירות חוץ מיין ושמן, ש"מ דלא חשיב משקה אלא זיעה בעלמא. ומשמע דלא יכול לחול שם תרומה על משקין היוצאין מן הפירות וא"כ א"א להפריש מהם תרו"מ. זה אינו, משום דכ"ז לגבי דאורייתא, אבל עדיין מצד מה שאסורים משום טבל מדרבנן, ה"ה דחייל שם תרומה עליהם מדרבנן. ועי' בשו"ת כרם שלמה (ח"ב תרו"מ סי' ג' הנז' לעיל) שהאריך בכל זה, ועי"ש שהביא לדחות כנ"ל הראיה מרש"י והרשב"א בברכות.

הן אמת דמשנ"ת דאי איסורם מדרבנן א"כ הו"ל דין טבל ותרומה מדרבנן, הנה גם בזה יש מקום לדון, דהא הגם שרבנן אסרו לשתות מי פירות שלא הופרשו מהם תרו"מ, מ"מ זהו חידוש גדול שרבנן חידשו ג"כ תורת הפרשת תרו"מ עלייהו אף שמן התורה לאו בני הפרשת תרומה נינהו. ואף שלכאוף אם באו לאסור היינו דבאו לחייב בהו הפרשת תרו"מ, מ"מ יתכן דהיינו לחייב הפרשה על הפירות קודם שיצאו המשקין מהם וכדהעלנו מקודם.

[ועוד יש לבוא ולהוסיף פה נקודה חשובה, דכל הנדון עד כה אי משקין היוצאין משאר פירות אסורין מן התורה או מדרבנן היינו כאמור לעיל בדעת הרמב"ם דהפרי עצמו אף בשאר פירות חייב בתרו"מ מדאורייתא. אבל לש' רוב הראשונים והפוסקים דקי"ל להלכה כוותיהו דתרו"מ בפירות עצמן בשאר פירות לבר מתירוש ויצהר הוי מדרבנן, א"כ ודאי דאם יש איסור במשקין היוצאין מהן איסורם מדרבנן ולא מדאורייתא ופשוט. ורק שבזה יש מקום לדון דאם מדרבנן איסורם אינו משום דין מיוחד שרבנן החילו למימר דהם אסרוהו והם תקנו לו תיקון בהפרש תרו"מ, אלא איסורם או משום שלא פקע איסורייהו ממתי שהיו בתוך הפרי או מדין היוצא מן האיסור וכדו', ולפי"ז עדיין למרות שאיסורם מדרבנן מצד שהו שאר פירות שתרו"מ שלהם דרבנן, עדיין נראה דלא יהני תרו"מ עלייהו כיון שדין תרו"מ דרבנן הוי כעין דאורייתא על פרי ולא על זיעא בעלמא שאינו פרי, וכעין משנ"ל לגבי שי' הרמב"ם אי איסורם מן התורה. ורק א"נ דיש כאן תקנת איסור מיוחדת דרבנן יש מקום למימר דתקנו גם תיקון בתרו"מ. ורק, שבאמת נראה שדבר זה תלוי גופא במחלוקת בשי' הרמב"ם בזה, דא"נ דטעמו של הרמב"ם דאסורים מדאורייתא מכח האיסור טבל שחל עליהם קודם, ה"ה דלפי השיטות ששאר פירות חייבים בתרו"מ מדרבנן מסתבר שמשקין שלהן אסורים גם כעין אותו אופן, אבל א"נ דלדעת הרמב"ם ליכא איסור מכח מה שהיו אסורים קודם והוא איסור חדש מדרבנן, א"כ מסתבר דזה הוי גדר האיסור גם לשאר פוסקים דדין שאר פירות בתרו"מ מדרבנן, ודוק].

והנה ידוע בזה דדעת הגרי"ז דלא ניתן להפריש תרו"מ ממיץ הפירות. ויש המבארים בשיטתו כמו שהעלנו צד למימר דאף שהמשקין אסורים מדרבנן מ"מ בעי' "הפרשה" דוקא מ"פרי" ול"ש "הפרשה" שאינה מ"פרי". ונמצא שהגרי"ז והמעדני ארץ נחלקו האם באיסור טבל דרבנן במיצי פירות שייך הפרשה מדרבנן או לא.

ויש המבארים בשיטתו משום שס"ל דלשי' הרמב"ם האיסור הוי מדאורייתא או משום שאיסור טבל לא פקע או מדין יוצא מן האיסור, ומ"מ לא חייל בהו דיני טבל ותרומה לענין שיועיל הפרשה וכמבואר לעיל דאם איסורו דאורייתא אזי לא מהני ב' הפרשה או משום שאיסור טבל שהיה בהם בעודם בפרי לא פקע או מדין היוצא מן האיסור.

ועי' בכ"ז בס' מועדים וזמנים ח"ג סי' רד שביאר כמו הביאור השני הנ"ל. ועי"ש שהביא דהגרי"ז סבר עוד דכיון שא"א להפריש ממיצי הפירות מיני' ובי' לפטור אותם, שוב א"א גם להפריש מן הפירות על מיצי הפירות כדאי' בירושלמי (פסחים פ"ב ה"ג) שכל שאינו מתעשר מיני' ובי' לפטור עצמו אינו מעשר ממנו למקום אחר. ועי"ש שדן דעדיין אפ"ל דמתעשר ממקום אחר עליו ועי' בשו"ת כרם שלמה ח"ז תרו"מ סי' ג' שנקט כן דדוקא לעשר ממנו על מקום אחר א"א אבל לעשר ממקום אחר עליו אפשר. מיהו לכא' בתוס' בכורות דף יב: משמע דגם לעשר ממקום אחר עליו א"א דדמי לחיוב על הפטור עי"ש, ועי' במועדים וזמנים שם שדן בדברי תוס' שם דדלמא הוי רק לגבי פירות שביעית עי"ש ואכמל"ב. ולמעשה ידוע דתלמידי הגרי"ז אינם שותים משקאות קלים, משום שמחד המה מקפידים לעשר בעצמם, ומאידך חוששים לשי' הגרי"ז דא"א לעשר ממיצי פירות וגם שא"א לעשר עליהם ממקום אחר כיון שאינו מתעשרים מיני' ובי'.

ועי"ש במועדים וזמנים שנקט באופן פשוט דשי' הגרי"ז משום שס"ל דאיסור טבל דאורייתא, ועי"ש שצידד כן וכשי' החינוך והק"ס, ודלא כהמעדני ארץ דהוי איסור דרבנן ומהני תרומה דרבנן על טבל דרבנן.

ומ"מ עיי"ש שהביא שגם החזו"א (מעשרות סי' ז אות א) ס"ל כהמעדני ארץ (וכ"כ גם בדרך אמונה בפתיחה להל' טבל בריש פ"ו מהל' מעשר שאפשר להפריש מיניה וביה במשקין. ועי' בחזו"א שם ובדרך אמונה, דעיקר טעמייהו דל"ש איסור טבל דלית ל' תיקון דכל עניינו של טבל נובע מחובת התיקון).

והביא גם את דברי המאירי בחולין שם והכפתור ופרח (פכ"ו) שנקטו דאם לא תיקון הפירות יכול להפריש ממשקין שלהם, וצירף גם שתרומה בזה"ל דרבנן וע"כ נהגו להקל. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' סח) שג"כ דן בהאי עניינא ועי"ש מה שהאריך בחומרה דלשי' הגרי"ז גם לא יהיה ניתן להפריש מפירות על המשקין עי"ש באורד, ומ"מ עיי"ש דלדינא נהגו שלא לחוש לדברי הגרי"ז משום ששמכו על הפוסקים דאיסור טבל שלהם מדרבנן.

מיהו עי' עוד בשו"ת מנחת יצחק שם שנקט דלא לעשות כן לכתחילה, דכיון שהסיבה להקל דלא כהגרי"ז הוי משום שאנן סומכין על שי' המעדני ארץ דהוי דרבנן וכו' וא"כ הלא אין להפוך איסור דאורייתא לאיסור דרבנן וכדמוכח במתני' (תרומות פ"א מ"ג) על הא דאיתא שם, אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין וכו', דפי' הרע"ב דה"ה כשהן טבל אינו רשאי לעשותן משקה, דהא לר' יהושע משקה היוצא אינם כמותן עיי"ש, וכ"כ שם, דאפילו בטבלן אסור לשנותן מברייתן עיי"ש, ועי' בתשו' אחיעזר (חיו"ד סי' ט') שהוכיח (מב"מ נ"ג), דלעשות מאיסור דא"ל איסור דרבנן הוי בכלל אין מבטלין איסור לכתחילה עיי"ש. מיהו יש לדון בכ"ז כיון שתרומה בזה"ל מדרבנן, ואף שהוי מחד דרבנן לתרי דרבנן יל"ע עוד בזה אי שייך לחוש בכה"ג. (ועי' עוד במנח"י ח"ח סי' ק"י בכל האי עניינא).

[ובעיקר דבריהם של גדולי הפוסקים הנ"ל יש להעיר, והוא מממשנ"ת מקודם דכל הנדון לתלות האי עניינא אי איסור טבל של משקין דשאר פירות מדאורייתא או מדרבנן, היינו דוקא בשי' הרמב"ם דפירות עצמן אסורים באיסור טבל מן התורה, ולפי"ז א"נ דמשקין היוצאין מהן אסורין מדרבנן, ע"כ הוי איסור חדש ושייך שרבנן תקנו לו תיקון ע"י תרו"מ. אבל א"נ כדקי"ל דבשאר פירות ליכא כלל איסור טבל מה"ת, א"כ א"נ דאיסור של משקין היוצאין מהן הוי מכח מה שהיו אסורין קודם לכן, א"כ למרות שאסורים מדרבנן מ"מ כיון שבעלמא ליכא דין הפרשה במשקין כיון שאינם פרי אלא זיעא בעלמא להכי ל"ש בהו תיקון. מיהו כבר נתבאר דד"ז גופא תלוי בגדר הדין לפי שי' הרמב"ם וכו' וכהבאנו לעיל. (ומ"מ יש להעיר בזה ע"מ שבס' מועדים וזמנים שם כלל בתוך הסיבות להקל גם מה שקי"ל דבשאר פירות דין תרו"מ מדרבנן, ודו"ק)].

ובשו"ת כרם שלמה (ח"ב תרו"מ סי' ג' הנז' לעיל) האריך בכל זה, ועי"ש שנקט דמותר אף לכתחילה, דעי"ש שהוא למד בעיקר טעמו של הגרי"ז משום שס"ל דטבל וכו' ילפו מהמחה את החלב ואת החמץ ואת נבלת עוף טהור וגמעם דילפי' נפש לרבות את השותה, וכדבעי בגמ' שם למילף טבל והקדש ושביעית וכלאים מהנדן, ורק שבפשוטו הגמ' פרכה את הילפותא וכדאי' שם, "והא דתניא הטבל והחדש וההקדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאין מהן כמותן מנלן וכי תימא ליגמר מהנדן מה להנדן שכן איסור הבא מאליו הו' כו", ולהכי ילפי' מביכורים ובביכורים רק בזיתים וענבים משקין היוצאין מהם כמותם אליבא דר"י דהלכה כוותי'. אבל עיי"ש בכרם שלמה שהאריך מאד ודן ופלפל למימר דלמא דחיית הגמ' הוי רק לענין הקדש ולא לשאר מילי ועי' שהאריך דזהו עיקר יסוד שי' הגרי"ז, ועי"ש שהאריך לדחות למימר הכי בפשט הגמ' והוכיח כן גם בשי' הרמב"ם וכפשטי' דמילת' דהגמ' דחתה לגבי כולהו וכולהו ילפו מביכורים וכו', ומכח זה נקט שאין לחוש לדברי הגרי"ז אף לכתחילה.

הן אמת שלכאוף כאמור לעיל דהרבה פוסקים למדו בטעמו של הגרי"ז לאו משום הך מילתא אלא מהנך טעמים שהובאו לעיל, ומ"מ גם לשיטתם יש לסמוך לדינא על השיטות המקלות. לפיכך נראה שאף בנוגע לכשרות מהדרין אין לחוש מלהפריש תרו"מ ממיצי פירות. ואף שבשו"ת הר צבי (זרעים סי' עז) נטה מאד להחמיר, ועי"ש שציון דגם הגרא"ה קוק חכך להחמיר שלא יוכל להפריש מיניה וביה". מכל מקום דעת הרבה מהפוסקים דנהגו להקל וכנ"ל.

ולכן, מדינא ניתן להפריש תרו"מ גם מהמשקין היוצאים מן הפירות ואף בכשרות למהדרין, ומ"מ אף החוששין ומחמירים שלא להפריש מן משקין של פירות, או שנוהגים כן עכ"פ לכתחילה, עי' בשו"ת כרם שלמה שם שכ' שבמפעלים לייצור מיץ פירות ניתן להפריש גם מפירות הבררה שעדיין ראויים לאכילה וכן מהפולפא שהוא שארית הנותרת אחר סחיטת הפרי, ובלבד שיהא אחר סחיטה ראשונה או שניה שאז עדיין ראוי לאכילה ויש בה ממשות הפרי עם הטעם והריח וראוי למאכל אדם בשופי.

[והנה עי' עוד בס' מועדים וזמנים שם, דהגרמ"ד סולובייצ'יק אמר בשם אביו שלמד את דינו מדברי הירושלמי (תרומות פי"א מ"ב), "מתני' דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סיתוונות ושאר כל מי פירות של תרומה ר' ליעזר מחייב קרן וחומש ור' יהושע פוטר כו'. גמ', הוון בעי' מימר מה פליגין בחומש אבל בקרן אף ר' יהושע מודי מה פליגין לשעבר הא בתחילה אף רבי יהושע מודי ותנינן דבש תמרים רבי ליעזר מחייב במעשרות ורבי יהושע פוטר. כאן שזכו משנטבלו וכאן שזכו עד שלא נטבלו מודי ר' ליעזר שאם עישר על התמרים אפילו באספמיא דבשן מותר מילתיה אמר שהוא מעשר מן התמרים על הדבש לפי תמרים. רבי ליעזר מחייב במעשרות. תני רבי נתן אומר לא שרבי ליעזר מחייב במעשרות אלא שר' ליעזר אומר שלא יאכל מן התמרים עד שיעשר על הדבש מילתיה אמרה שהוא מעשר מן התמרים על הדבש לפי דבש ולפי תמרים". ומבואר שאף לר"א אינו מעשר מהדבש עצמו. אבל גי' הגר"א בירושלמי, "ומשני, כאן משנתרמה כאן עד שלא נתרמה, פירוש כל זמן שלא נתרמה אינו חייב בתרומה אבל אם אחר שנתרמה זב מהם הוי תרומה דהוי כשותה טבל אלא שפטור מחומש. ונמצא לפי שיטתו שהסוחט פירות של טבל קודם שהפריש מהם תרו"מ פטור עליהם מתרו"מ לגמרי. ולפי שיטתו ודאי דליכא למיחש מידי במיצי פירות. אלא ש פשוט שלא קי"ל כן וכמבואר ברמבם הנזכר בהל' מאכ"א שם.

ויש להעיר, שלפי"מ שנקט המעדני ארץ בזה דלר"א ודאי דל"מ להפריש מיני' ובי' ממיצי הפירות וכמשנ"ת והוכחנו כן והוא מכיון שכל הנדון הוי רק לר' יהושע שמשקין היוצאין מהן לאו כמותן דדלמא האיסור טבל כולו אינו אלא איסור חדש מדרבנן, א"כ לכאוף אין להביא ראיה מהירושלמי שם לדינו של הגרי"ז, ויל"ע].